

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dominik Derenčin

Človekove pravice v politični misli Foucaulta

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dominik Derenčin

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Človekove pravice v politični misli Foucaulta

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

»Tradicionalni učitelj najprej uvede v njegovo občinstvo občutek krivde, da ne vedo določenega števila stvari, katere bi morali vedeti; nato postavi občinstvo pod obligacijo, da se naučijo stvari, ki jih on kot profesor ve; in na koncu, ko jih teh stvari nauči bo potrdil, da se je občinstvo teh stvari resnično naučilo. Odgovornost, obligacija in verifikacija so niz odnosov moči, ki jih izvaja tipični profesor« (Foucault v Davidson 2003, xv–xvi).

Izpit sestoji iz tehnik opazovalne hierarhije in normalizacijskih sodb. /.../ bil je vpleten skozi stalno ponavljajoč ritual moči. Izpit je omogočal učitelju, med prenosom njegovega znanja, transformacijo njegovih učencev v celo polje vedenja. /.../ izpit v šoli je bil stalen izmenjevalec vedenja; garantiral je gibanje vedenja od učitelja do učencev, ampak razširil je vedenje od učencev namenjeno in obrnjeno za učitelja. /.../ V njem so kombinirane ceremonije moči in oblike eksperimenta, uvajanje moči in vzpostavljanje resnice (Foucault 1984a, 197–198).

Zahvala

Hvala izr. prof. dr. Andreju A. Lukšiču za pomoč pri pripravi diplomskega dela. Hvala, ker me je v času študija »naučil« držati distanco do distance.

Hvala staršem in sestri za podporo.

Hvala prijateljem in prijateljicam za spodbude do življenja.

Hvala vsem pedagogom, ki so mi v času mojega študija dokazali moje »ne-znanje«, saj mi brez njih tega ne bi nikoli uspelo odkriti, s čimer tudi ne bi bilo mojega napredka.

Človekove pravice v politični misli Foucaulta

V diplomskem delu predstavimo Foucaultovo zamisel človekovih pravic na podlagi njegove izjave z naslovom *Confronting Governments: Human Rights* in njegove teorije. Foucault v omenjeni izjavi izpostavi problem subjekta človekovih pravic, ki ga poskušamo raziskati s Foucaultovo teorijo. Predstavimo njegovo vprašanje konstitucije subjekta ter nadaljujemo kritiko konstitucije sodobne družbe. Foucault nas popelje do vprašanja o novem načinu vladnosti, ki postavi pod vprašaj tako samoumevno konstitucijo subjekta kot naroda. Nadaljujemo na raziskovanju pravnega subjekta, kot nosilca pravic, ter ekonomskega subjekta, kot človeka interesa. Predstavimo oblastniške mehanizme, ki ustvarjajo biopolitiko, kjer Foucaultove koncepte dopolnimo z razmišljanji Agambena. Ugotavljamo možnost umestitve človekovih pravic v biopolitično perspektivo. V sklepu poskušamo najti rešitev svobode subjekta in možnost za nove človekove pravice, ki jo izpostavi Foucault v omenjeni izjavi, kjer pa pogledamo tudi na možno kritiko teh Foucaultovih konceptov. Poleg analize konstitucije subjekta človekovih pravic se nam pojavi tudi vprašanje o legitimnosti intervencij na podlagi standarda človekovih pravic.

Ključne besede: človekove pravice, Foucault, filozofija prava, kontinentalna filozofija, kritična teorija.

Human rights in the political thought of Foucault

In the thesis we present Foucault's idea of human rights on the basis of his statement entitled *Confronting Governments: Human Rights* and his theory. Foucault, in the mentioned statement, highlight the problem of the subject of human rights, which we are trying to explore with Foucault's theory. We present the question of the constitution of the subject and we continue criticism of the constitution of the modern society. Foucault takes us to the issue of a new mode of governmentality, which calls into question the constitution of the subject as a matter as a nation. We continue to explore legal subject, as holder of rights as well as economic subject, such as human of interest. We present power mechanism that generates biopolitics, where Foucault's concepts are complemented with reflection to Agamben. Towards the conclusion we look for the possibility of placement of human rights in the biopolitical perspective. In conclusion, we try to find a solution for the freedom of the subject and the possibility of a new human rights raised by Foucault in the mentioned statement, where we also look at possible criticism of Foucault's concepts. In addition to the analysis of the constitution of the subject of human rights, we also arise the question of the legitimacy of interventions based on human rights standards.

Key words: human rights, Foucault, philosophy of law, continental philosophy, critical theory.

Kazalo vsebine

1 Uvod.....	6
1.1 Metodologija.....	11
1.1.1 Arheologija	12
1.1.2 Genealogija	14
1.1.3 Diskurzivno - zunajdiskurzivno	16
2 »Soočenje z vlado: Človekove pravice«	18
2.1 Subjekt.....	21
2.2 Dispozitiv.....	25
3 Vojna	27
3.1 Mikro-oblast	30
3.2 Disciplinarna družba.....	31
3.3 Panoptikon.....	32
4 Vladnost: v iskanju <i>raison d'Etat</i> ?	34
5 Vprašanje subjekta človekovih pravic.....	45
5.1 <i>Homo juridicus</i> ali <i>Homo economicus</i>	47
5.2 Kdo, kaj, zakaj <i>homo</i> ?	52
6 Človekove pravice kot biopolitika?.....	54
7 Sklep.....	62
8 Literatura	65

1 Uvod

Foucault nas popelje v novo obdobje kritične teorije, kjer ponudi ponovno premišljevanje o resnici, vednosti, subjektu in prav zaradi navedenega je zanimiv za raziskovanje ideje človekovih pravic. Njegov opus nam pokaže številne poglede kako misliti drugače oziroma ali je mogoče sploh misliti. Poleg bogate akademske kariere je Foucault deloval tudi kot politični aktivist na številnih področjih, med drugim je nekaj časa deloval tudi v mednarodnih organizacijah. Kljub njegovi kontroverznosti in dekonstrukciji »normalnega« so njegove teorije uporabljene na področju politologije, prava, filozofije, psihologije, ekonomije ter na drugih družboslovnih usmeritvah. Po podatkih *The Times Higher Education Guide* naj bi bil v akademskem okolju tako znan, da je med najbolj citiranimi intelektualci. Če smo že omenili mišljenje na drugačen način ter Foucaultovo kontroverznost, pa lahko še dodamo, da je umrl za AIDS-om leta 1984 (Histories of violence 2014).

Foucault predstavlja novo razumevanje filozofije ter političnih idej. Označimo ga lahko kot anti-filozofa, ki je s svojimi idejami pretresel oblikovanje političnih ter ekonomskih sistemov. Predvsem v obdobju hladne vojne je njegova teorija ponudila izhod iz filozofskega razmišljanja o pravi ideologiji, ki bi omogočila pravičnost. Njegovo razmišljanje temelji predvsem na proučevanju izključenih, marginaliziranih, podrejenih, kjer pa Foucault išče mesto oziroma pogoje, ki omogočajo vsakršno podrejenost ter superiornost na drugi strani. Foucault dodaja poleg svojega anti-filozofskega vidika tudi anti-zgodovinski vidik. Zgodovinsko analizo začne ravno v obratni smeri od klasičnih zgodovinarjev.

Največji poudarek v diplomskem delu želimo podati predvsem na Foucaultovih predavanjih, ki jih je imel na prestižni univerzi Collège de France. Rabinow (1997, xi) v uvodu prvega dela zbirke *The essential works of Foucault* predstavi Foucaultovo poimenovanje njegovega mesta na univerzi kot »zgodovina sistema misli« (Foucault v Rabinow 1997, xi). Prav ta uvod nam služi kot predstavitev Foucaultovega raziskovanja misli, kjer Foucault analizira ter kritizira konstitucijo vednosti, resnice ter subjekta. Človekove pravice, kot univerzalna forma konstitucije človeka, oziroma subjekta, so v Foucaultovi misli postavljene pod drobnogled v povezavi z oblastniškimi odnosi. Skozi Foucaultova dela zasledimo tri različne pristope, ki jih Rabinow povzame po Foucaultu (Rabinow 1997, xi) kot »ponovni pregled vedenja, pogoji obstoja vedenja ter vedoči subjekt« (Foucault v Rabinow 1997, xi). Tako vprašanje

univerzalnega vedenja kot zamisel urejenosti mednarodnega področja, kot tudi posledične konstitucije subjekta, kot osnovne človeške narave ter zavedanje »jaz«, ki oblikuje današnje vedenje o »normalnih« eksistenčnih pogojih ter omogoča intervencije, je pri Foucaultu postavljeno pod vprašaj. Zlasti preko njegovih del, ki se nanašajo na kaznovanje, discipliniranje, skrb za populacijo, nam omogočajo nov teoretski okvir razumevanja človekovih pravic ter posledično delovanje pravnega ter ekonomskega sistema. Vprašanje zgodovinsko-političnega diskurza, ki oblikuje enotnost in sprejemljivost, je pri Foucaultu dekonstruirana na podlagi raziskovanja norcev, discipline, kaznovanja ter seksualnosti. Tako Foucault opusti iskanje »enotnosti moči, pravice ter diskurza« (Rabinow 1997, xii). Med vedenjem, oblastjo ter subjektom je ključna »volja do resnice« ter »volja do vedenja« (Rabinow 1997, xii).

Foucaultov osrednji problem je torej subjekt. Zanima ga kako se subjekt razvije, tako v klasični pravni teoriji, kot tudi v liberalni teoriji, ki ju obdela skozi svoja predavanja. Ne zanima ga subjekt kot objekt njegove analize ampak proces subjektivizacije, ki ustvarja svoj objekt-subjekt. Poleg njegove analize diskurza prek arheološkega pristopa k analizi vednosti, najdemo tudi genealoški pristop, ki je nekakšna dopolnitev njegove arheološke metodologije analiziranja diskurzov, ki jo dovrši v njegovem obdobju »zgodnjega Foucaulta«. Foucault se po izkušnji, ki jo je doživel ob potovanju v Združene države Amerike, premakne na področje širše analize delovanja tehnik in strategij, samokonstitucije subjekta. Prav tako spada v njegovo kontroverznost, če jo lahko tako imenujmo, kot odstop od »normalnega«, poleg uživaškega popotovanja po Združenih državah Amerike, tudi njegov poskus samomora med študijem, ki ga je privedel v psihiatrično bolnišnico. Prav ta dogodka sta ga zaznamovala pri odkrivanju novih načinov subjektivizacije.

Za našo analizo bo povsem vprašljiv subjekt človekovih pravic, kot oblika substance, ki je po Foucaultu rezultat historičnega procesa oblikovanja subjekta. Skozi Foucaultov opus bomo skušali prikazati »temeljni politični problem«, ki ga naslavlja skozi svoje raziskovanje, ki sestoji iz vprašanja nove suverenosti in problema med individuumi (specifičnost, znanstvenost) in povezovanjem v enotnosti (država, skupnost, univerzalnost).

Foucaultova analiza poseže v raziskovanje moči in vladnosti na področju pravne teorije, ki jo predstavi na predavanjih na Collège de France z naslovom *Society must be defendet* ter na predavanjih z naslovom *Security, territory, pupulation* ter na predavanjih, ki so osredotočena na novo obliko vladnosti, ki deluje v obdobju neoliberalizma: *Birth of biopolitics*.

Foucault je eden izmed pomembnejših filozofov prejšnjega stoletja, vendar pa ga zelo težko umestimo na katerega od polov, ki jih predstavlja klasična filozofija. Čeprav je Foucault študiral psihologijo ter filozofijo na École Normale Supérieure, pa postavlja novo razumevanje tako psihoanalize kot tudi filozofije. Tudi tu se kaže njegov anti-psihoanalitični ter anti-filozofski projekt. Foucaultova teorija prelamlja s tradicijo marksizma, ki postavi ideologijo kot lažno zavest, ki služi buržoaziji za prekrivanje realnih odnosov produkcije. Zanima ga, kako se vedenje oblikuje vzajemno, prek odnosov, diskurza; »kaj bi lahko bilo rečeno, od koga, v kakšnem kontekstu ter s kakšnim učinkom«, ki ga ima diskurz na realnost (Gordon 2001, xvi). Za Foucaulta je ideologija kot lažna zavest, ki zamegljuje spoznanja zaradi interesov nasprotna diskurzu. V diskurzu ni aprioren subjekt spoznanja, kot to predpostavlja ideologija, ampak šele diskurz ustvarja tako subjekt kot resnico (Lukšič in Kurnik 2000, 180). Drugače povedano: resnica ne obstaja kot prava zavest, določena ideologija, filozofija, projekt. Foucault pa želi v svojem opusu tudi izzvati neo-Freudovsko misel ter nadaljevati analizo Freuda na primerih represije, kjer analizira moč v obliki zakonodajalca, zakon, ki ustvarja nove prakse represije (Gordon 2001, xix) od 18. stoletja dalje. Predvsem v prvem delu *Zgodovine seksualnosti* kritizira psihoanalitične koncepte spoznanja »jaza« ter njihovo spodbujanje k govorjenju pacientov o svojih napakah in skritih željah, saj se s tem oblikuje nov proces subjektivizacije.

Omeniti je potrebno tudi avtorja, ki nam na podlagi Foucaultovskega pristopa omogoča širši pogled skrbi za populacijo, kjer se preko stanja izjeme, omogoča odločanje o življenju ter smrti: Agambena. Na Agambenovi misli bomo proti koncu diplomskega dela nadaljevali v naše umeščanje človekovih pravic v kontekst Foucaultove biopolitike.

Naj povemo še, da je zamisel diplomske naloge nastala v času po Arabski pomladi ter Ukrajinski vojni. Prvotna zamisel je temeljila na ideji predstavitve možnosti intervencij v imenu človekovih pravic, ki so omogočala nova igrišča svetovnih velesil in njihovih intervencij. Vendar pa smo pri strukturiranju diplomske naloge pristali pri splošnejšem konceptu novega razumevanja človekovih pravic, ki lahko služi kot osnova za razmišljanje na področju politične teorije ter mednarodnih odnosov. Ob poplavi akademskih del na temo Arabske pomladi in poudarjanja delovanja administrativnih, vojaških ter ostalih služb ob intervenciji v Arabsko pomlad, smo izbrali precej kontroverzen pristop, ki lahko najde svojo osnovo tudi za premislek obstoječih akademskih del. K razmišljanju o diskurzu človekovih pravicah nas je spodbudila tudi Cohn-ova (glej Cohn 1987) analiza profesionalnih žargonov, ki se naj bi z njihovo uporabo oddaljevala od vključevanja družbe v njihovo razumevanje.

Predvsem pojem kolateralne škode nas je spodbudil k razmišljanju o objektivnosti suverena ter ekonomskega diskurza. Kolateralna škoda, kot odmikanje od drugih izrazov, ali zgolj upravičevanje intervencij s splošnimi izrazi, je bila še ena izmed zamisli o analizi človekovih pravic. Diskurz, ki naj bi pridobival na moči z njegovo transformacijo izrazov, ima lahko velik učinek na realnost. V diskurzu, vednosti in oblasti so torej človeška življenja. Foucault nasprotuje prav takšnim intervencijam v imenu humanitarnosti, ki upravičujejo svojo dejavnost ne glede na škodo nad človeškimi življenji. Prav zato sledi v Foucaultovi teoriji premik na proučevanje učinkov, ki jih imajo intervencije (Whyte 2012, 29). V duhu iskanja globalne pravičnosti se opravičujemo vsem, ki so skušali na drugačen način pokazati ideje pravičnosti. Diplomski naloga torej dodaja le koncept, ki prispeva k razmišljanju o družbeni pravičnosti. Pri tem ne trdim, da gre pri Foucaultovem konceptu, ki ga pokažemo skozi diplomsko nalogo, za edini pravilni koncept o družbeni pravičnosti. Naj bo to le delček v mozaiku.

Hipoteza ali teza? Nič od tega, ker skozi diplomsko delo ne želimo postaviti trditve, ki bi jo skozi diplomsko delo empirično dokazovali ali preverjali. Zastavimo si lahko nekaj **raziskovalnih vprašanj**, ki nas bodo vodila skozi diplomsko delo oziroma so nas že privedla do raziskovanja tega problema, kot smo nakazali v prejšnjih odstavkih. Do sedaj smo nakazovali na vprašanje subjekta človekovih pravic, kot tudi na mehanizme oblasti, ki delujejo v družbi, prek katerih se konstituira subjekt. Sprašujemo se, kako je mogoč univerzalni diskurz človekovih pravic, če se ta diskurz velikokrat transformira, če je vsa narava po Foucaultu le konstrukt nekusa vednost-oblast? Kako delujejo mehanizmi, ki želijo zagotoviti mir, pri tem pa še vedno v družbi divjajo vojne, tako na strani nelegitimnega kot legitimnega nasilja? Če je diskurz človekovih pravic umetno ustvarjen, katere mehanizme oblasti lahko najdemo v njem, katere interese ščiti in kako politično ustvarja naravnega človeka? Kako poteka subjektivizacija ter objektivizacija, da se vzdržuje družba tako na globalni ravni pod diskurzom človekovih pravic kot na nižjih ravneh?

Kotiaho (2008) uporabi Foucaultove ideje, da predstavi človekove pravice kot nov način razumevanja »zakona kot moči«, ki se ukvarja z vprašanjem, kako zakon predstavlja prek discipline ter biopolitike moč za izvajanje politik in ne zgolj njihovo omejitvev. Buonamano (2010) pa v svojem članku predstavi Foucaultovo vprašanje o subjektu in njegovi naravi, ki deluje skozi zamisel človekovih pravic. Diplomsko delo pa se osredotoča predvsem na poglobljeno in razširjeno razumevanje Foucaultove zamisli človekovih pravic, kot nove možnosti za nastanek in premislek o delovanju tako diskurza, kot tudi zunajdiskurzivnih

dejavnikov, ki konstituirajo družbo in subjekt. Zato v **prvem delu** sledimo Foucaultovi izjavi na konferenci v Ženevi o možnosti novega razumevanja in nove zastavitve človekovih pravic. Ker Foucault predstavi idejo »zasebnih individuumov« kot nosilcev novih človekovih pravic, in je vprašanje »zasebnih individuumov« kot novih subjektov po Whyte-ovi (2012) problematično za razumevanje Foucaultovih idej, se v **drugem delu** predstavimo na vprašanje subjekta in Foucaultov koncept subjekta (tako individualnega kot kolektivnega). Za razumevanje konstitucije subjekta pa v nadaljevanju predstavimo Foucaultov koncept dispozitiva, ki ga lahko bolje razumemo glede na predstavljeno metodologijo arheologije in genealogije iz metodološko-uvodnega dela diplomske naloge. Iz navezave oblast-vedenje-subjekt sledimo v **tretji del** diplomske naloge, kjer predstavimo Foucaultove koncepte, ki so potrebni za izhod iz razumevanja »*common sense*« kategorij. Vojno, katere preobrnjen koncept prevzame Foucault od Clausewitz (2004), predstavimo kot pogoj za delovanje sodobne družbe. Seveda v naslednjih podpoglavjih razložimo nekaj bistvenih konceptov, ki prikažejo na možnost nove analize oblasti. Med njimi so koncept mikro oblasti, discipline ter panoptikona, ki sicer pri Foucaultu spada pod disciplinarne koncepte, vendar ima pri naši nalogi večjo težo, saj omogoči podrobnejše razumevanje smrti in konstitucije subjekta. V **četrtem delu** se na osnovi raziskanih konceptov premaknemo k Foucaultovemu konceptu vladnosti, kot novega načina delovanja oblasti. Vladnost ima v našem diplomskem delu predvsem pomembno vlogo za razumevanje iskanja nove naravnosti oblasti in razlike med pravno ter ekonomsko konstitucijo subjekta človekovih pravic. Ker na želimo ostati zgolj na ravni diskurz-subjekt, se pri poglavju o vladnosti vprašamo po mehanizmih, ki omogočajo konstitucijo tako pravnega, kot ekonomskega subjekta (policija, pravna država itd.). Skratka iščemo tudi nov državni razlog, ki bi omogočil povezavo klasične pravne koncepcije človekovih pravic z novo ekonomizacijo teh konceptov. Sledi poglavje o vprašljivem subjektu človekovih pravic, ki ga pokažemo glede na Foucaultova predavanja na Collège de France in zamislih Buonamana (2010) med *homo juridicus*-om in *homo economicus*-om. Te koncepte pa ustrezno dopolnimo tudi z *homo criminalis*-om, *homo lundus*-om ter norcem. Ti koncepti nakažejo na vprašljivost človeške narave. V **petem delu** se spustimo na biopolitično vprašanje človekovih pravic, kjer predstavimo novo oblast nad življenjem, ki jo Foucault opredeli predvsem v prvem delu Zgodovine seksualnosti. Koncept pa ustrezno dopolnimo z idejami Agambena ter njegovo razliko med *zoe* in *bios*. **Sklep** v zaključku diplomske naloge povzema ugotovitve Foucaultovega koncepta človekovih pravic ter omejitve diplomske naloge.

1.1 Metodologija

Pri Foucaultu je predvsem pomembna njegova metodologija, ki se osredotoča na drugačno razumevanje družbenih pojavov, zato smo metodološkemu delu diplomske naloge posvetili ločeno poglavje. Za uvod v metodološka navodila vzemimo dva Foucaultova koncepta: arheologijo in genealogijo. Foucaultova preobrnitev oblasti v iskanju njenih pozitivnih učinkov poteka na ravni diskurza in na oblastnih mehanizmih. Tako so njegova metodološka napotila zanimiva za raziskovanje človekovih pravic iz vidika univerzalnosti diskurza in taktik ter strategij, ki se uporabljajo vzporedno z diskurzom. Subjekt v Descartesovem »Mislim, torej sem!« je pri Foucaultu preobrnljen in ga vedno konstituirajo relacije, ki jih raziskujemo na ravni diskurza ter mehanizmov oblasti. Zato poskušamo skozi diplomsko nalogo čim bolj slediti in povezovati arheološko in genealoško metodo z diskurzom človekovih pravic. To navezavo pa poskušamo razjasniti z deskriptivno metodo, s katero raziskujemo Foucaultovo vizijo človekovih pravic. Ker pa se Foucaultovo analiziranje ne ujema z interpretativno metodo, iskanjem izvora, znanstvenostjo, empiričnostjo itd. saj so »kontinuitete mišljenja« ter »homogene manifestacije duha« vedno prelomljene (Foucault 2001a, 6) in interpretativna metoda označuje za Foucaulta (2008k, 97–98) »da si nasilno ali sunkovito prilastimo sistem pravil, /.../ da mu vsilimo smer, ga podredimo novi volji, ga potisnemo v drugo igro in ga podvržemo drugim pravilom« in zato »je postajanje človeštva serija interpretacij«, pa ostajamo zgolj na ravni arheološke deskripcije diskurza in genealoške deskripcije učinkov oblasti-vednost, ki poseže na področje arheološke analize in razširi njeno polje na mehanizme oblasti, ki oblikujejo razmerje oblast-vednost. S tem pa obrnemo smer analize na področje, ki nasprotuje klasični zgodovinski analizi, znanstveni analizi, empiričnosti itd.

V skladu s Foucaultovimi metodološkimi navodili za analizo relacij moči pa bomo poskušali tudi našo diplomsko nalogo zastaviti v obratnem vrstnem redu kot bi si predstavljali. Začeli bomo tam, kjer naj bi bila »sedanjost«, iz katere moramo, glede na Foucaultova predavanja na Collège de France, začeti analizo relacij moči ter zgodovine. Proces mora potekati v obratni smeri: od sedanjosti proti preteklosti ali od spodaj navzgor. V skladu s temi metodološkimi navodili je na začetek diplomskega dela postavljena njegova vizija človekovih pravic, ki jo je podal v Ženevi leta 1981. Začnemo na koncu.

Poleg opisanih pristopov uporabimo za boljše razumevanje ter iskanje pomena Foucaultove misli tudi primerjalno metodo, kjer kombiniramo tekste drugih avtorjev, ki se nanašajo na njegovo teorijo.

1.1.1 Arheologija

»Te probleme lahko povzamemo z eno besedo: vprašljivost dokumenta« (Foucault 2001a, 9).

Arheologija potrebuje za svojo analizo različne diskurzivne formacije, ki jih med seboj primerja v njihovem spreminjanju skozi zgodovinska obdobja, da bi ovrgla zgodovinsko vedenje kot linearni proces, ki ima univerzalno zgodovinsko vednost, pri tem pa odkriva spreminjajočo se strukturo v skladu z zgodovinskimi pogoji in razmerji moči.

Pri Foucaultovi arheologiji je za metodološko vodilo ključno naslednje: »ne upoštevati vplivov in tradicij, dokončno opustiti vprašanje po izvoru, dopustiti, da se izbriše gospodovalna prisotnost avtorjev; ter da tako izgine vse tisto, kar je samo konstituiralo zgodovino idej« (Foucault 2001a, 43). V *Arheologiji vednosti* Foucault vpelje izraz »historičnega a priori«, ki stoji nasproti Kantovemu »filozofskemu a priori«, kjer ne išče transcendentalnih utemeljitev ampak ostaja pri pogojnem in relativnem »historičnem a priori« resnice na temeljih metod zgodovinopisja (Gutting 2005, 36–37).

Arheologija je metoda, ki se pri svoji analizi izogiba vsakršni formalnosti, interpretativnosti itd. ter se ne definira kot znanstvena, empirična (Foucault 2001a, 145–146). Zgodovina idej določa, ohranja ali celo preinterpretira konstituirane objekte po načelu linearnosti. Nasprotno temu pa stoji arheološka metoda kot dekonstrukcija, razstavljanje enotnosti objektov, del, tem, »je natanko opuščanje zgodovine idej« (Foucault 2001a, 147–149). Arheološka metoda raziskuje diskurz v njegovi konstituiranosti, pozitivnosti in s tem zavrača iskanje izvora diskurza. Arheološka analiza se izogiba iskanju ter razkrivanju skritega, kjer bi interpretirala ter konstruirala svojo resnico, prav tako pa razkriva unikatnost diskurzov, ki je nasprotna zgodovini idej, ki ima za svojo osnovo formacijo modalnosti diskurza. Arheološka analiza razkriva regularnosti diskurzivnih praks, ki postavljajo individualne ter družbene enotnosti ter dekonstruira identiteto (Foucault 2001a, 149–150).

V popolnoma »naravnih« povezavah, ki so obstajale in obstajajo v diskurzih določenega časovnega obdobja, nas zanima nasprotna smer, iskanja nemogočih, nekompatibilnih oblik generalizacij, kjer odpirajo prostor novega političnega mišljenja (Gutting 2005, 41).

Izjava, ki predstavlja za diskurz najmanjšo enoto, je »manj obremenjena z določili, manj izrazito strukturirana in tudi bolj vseprisotna od vseh teh figur« (Foucault 2001a, 91). Izjava teži k temu, da ostane le sama po sebi, ko jo izbrskamo iz zakonov in struktur ter ostaja brez deskripcije. Izjavo bi lahko označili kot »ostajajoči element«, ki ne pripada nobeni formaciji (Foucault 2001a, 91). Vsekakor pa ne smemo enačiti jezika, jezikovnih znakov ter materialnih objektov z izjavami; materialnost znakov je sicer pogoj konstrukcije izjav, pri tem pa izjava obstaja kljub temu, da se izogiba jezikovnim ter objektivnim regulacijam (obstaja vmes) na nek svoj nezamejen način, postaja funkcija singularne biti (Foucault 2001a, 93–94). Za izjavo je ključna aktualizacija, tako prostorska kot časovna, kjer v skladu z različnimi razmerji nastopa vsakič drugačna (Foucault 2001a, 95–96).

Kot pravi Foucault je »Izjavljalna analiza /.../ torej zgodovinska analiza, ki pa se nahaja zunaj vsake interpretacije« (Foucault 2001a, 119). Pri tem pa je pomembno še eno navodilo za arheološko analizo, ki ločuje Foucaultov objekt analize predvsem od psihoanalitičnega analiziranja diskurzov, kjer ga zanimajo pogoji ter razmerja, ki določajo obstoj izjav in njihovega ponavljanja, ne zanima pa ga vsebina izjav, tisto, kar ostaja v ozadju izjav kot skrito oziroma neizrečeno (Foucault 2001a, 119). Foucaultova analiza ne raziskuje skritih pomenov s psihoanalitičnimi tehnikami, niti ne želi podati svojih interpretacij, ki so zasedle manko nove vednosti (Gutting 2005, 34).

Episteme

Arheologija stoji nasproti empiričnim prikazom skozi zgodovino idej določenega obdobja. Bolj kot enotno deskripcijo določenega obdobja želi razkriti konstruirane episteme, torej: »splošno obliko mišljenja« in povezavo s »specifičnimi prepričanji ter delovanji« (Gutting 2005, 40). Diskurzivne formacije so sestavljene iz izjav, ki se oblikujejo v te formacije na področju določenih relacij, ki se pojavijo med temi izjavami ter tako težijo k enotnosti diskurzivne formacije v diskurz. Na osnovi dogodka se pojavijo relacije med izjavami ter vstopajo v enotnost diskurza kot prostorsko grupirano ter časovno linearno relacijsko razmerje. Diskurzivne formacije ustvarjajo relacije med individualnimi celotami, ki so sestavljene iz izjav (Foucault 2001a, 35). Diskurzivne formacije naj bi določal en in isti objekt, na katerega se določena povezava izjav nanaša. Prav tako naj bi bil za neko diskurzivno formacijo točno značilen določen stil izjavljanja in tip povezanosti, po katerem lahko prepoznamo takšne formacije, kot tudi naravna gramatikalna, sintaksična sestava osnovnega reda diskurzivnih formacij. Prav tako diskurzivne formacije povezuje narava

organičnega grupiranja, ki se predstavlja kot »identičnost in vztrajnost tém« (Foucault 2001a, 35–39). Arheološka analiza pa se izogne lingvističnemu raziskovanju sintaksičnih ter semantičnih struktur v klasični obliki, ker se posveča bolj procesu oblikovanja vsebine (Gutting 2005, 36). Diskurzivne formacije so tvorba določenih regularnosti, ki nastanejo na podlagi pravil formacije, torej na podlagi relacij oziroma formacij kot pogojev, ki se nanašajo na objekte, modalnosti izjavljanja, pojme ter tematske izbire (Foucault 2001a, 42–43). Poleg diskurzivnih formacij pa je potrebno pogledati še diskurzivne prakse, ki združene v episteme vzpostavljajo polja resnice in oblasti, ki delujejo v obliki odnosov v nekem obdobju (Foucault v Vezovnik 2009, 55). Takšen pristop, ki se osredotoča tudi na diskurzivne prakse, bomo predstavili v naslednjem poglavju genealoške analize, kjer bo ključen dispozitiv.

Foucault vpelje tudi pojem **arhiva**, ki ga definira kot: »*splošni sistem formacije in transformacije izjav*« (Foucault 2001a, 142). Tako lahko vzamemo kot ključni element arheološke metode deskripcijo arhiva, ki jo tudi Foucault imenuje za diagnostiko, kjer se v arhivu razkrivajo razmerja, deskripcija arhiva pa omogoči diskontinuiteto identitet oziroma odpira prelome z zgodovino. Arhiv kot diagnostika ne odkriva ali vzpostavlja izvora temveč nasprotno: razkriva disperzijo *cogita* (Foucault 2001a, 143–144). Arhiv sicer ne določa točno določenega sistema razmerij, kar je nasprotno od diskurzivnih formacij, ampak določa sistem disperzije relacij.

1.1.2 Genealogija

»Genealog potrebuje zgodovino, da bi pregnal privid izvora, tako kot dober filozof potrebuje zdravnika, da bi pregnal senco duše« (Foucault 2008k, 91). »Je nasprotje iskanja »izvora«« (Foucault 2008k, 88).

Svoj genealoški pristop je Foucault razvijal v nadaljevanju filozofije Nietzscheja, kar poudari tudi sam Foucault s stavkom: »Sem preprosto Nietzsche-vec« (Foucault v Gutting 2005, 43). Vsekakor pa Foucault ni želel le ponavljati Nietzschejeve teorije ampak je razvil popolnoma svoj koncept genealogije. Ta koncept je s svojim prispevkom predstavil v eseju *Nietzsche, genealogija, zgodovina* (Gutting 2005, 43). Genealoški pristop sicer ostaja povezan z arheološko metodologijo, kjer pa naredi Foucault premik od klasične arheološke metodologije, ki raziskuje predvsem »*jezik /.../ skozi katerega spoznavamo svet*« k osredotočenosti na koncepte, taktike, kjer je analiza razširjena na »*moč s katero spreminjajo svet*« (Gutting 2005, 45). Za razliko od arheološke metode, ki je diahrona analiza, je genealoška osredotočena na sinhrono raven, kjer so objekt analize učinki različnih praks, ki

delujejo poleg lingvističnih predstav realnosti. Pri genealoški metodi je v središče postavljena analiza razpršenih mikro praks, preko katerih se na različnih točkah izvajajo oblastna razmerja, kjer pa je analiza prenesena iz predstav misli na učinke, ki jih imajo te predstave v praksah družbene kontrole nad telesi, ki pa niso nujno povezane med seboj v enotne koncepte, ki jih analizira arheologija (Gutting 2005, 45–46). Takšno delovanje sil se dogaja v medprostoru, ki je prazen, tam pa se dogaja prevlada, ki deluje preko vsakokratnega »odnosa« (Foucault 2008k, 96).

Genealogija je »splošna zgodovinska razlaga, ki je materialna, multipla in telesna« (Gutting 2005, 47). Torej je osredotočena na objekt analize, na katerega delujejo mehanizmi oblasti: človeško telo. Poleg telesa pa deluje pri tem tudi zgodovina, zato Foucault (2008k, 94) pravi, da je naloga takšne analize: »Pokazati /.../ telo, potiskano z zgodovino, in zgodovino, ki uničuje telo«. Telo mora biti skozi genealoško analizo razkrito ravno v obratni smeri klasične zgodovinske kontinuitete kot »površina vpisovanja dogodkov (medtem, ko jih govornica zaznamuje in ideje razpustijo), prostor disociacije jaza (ki mu skuša pripisati himero substancialne enotnosti), volumen v nenehnem drobljenju« (Foucault 2008k, 94).

V genealoškem pristopu je pomembna dekonstrukcija razumevanja družbe in človeka v takšnih oblikah kot so izvajane v disciplinarnih praksah v družbi ter nad sabo (Gutting 2005, 49). Foucaulta zanima predvsem vznik resnice in navideznega izvora, ki ju išče znotraj zgodovine (Foucault 2008k, 91). Genealogija zato ne predpostavlja večnih resnic, ampak raziskuje predvsem izbris enotnosti in razločevanje do samega sebe (Foucault 2008k, 98).

Genealogija ne postavlja za svoj cilj raziskovanja izvora nekega vedenja, zanima jo predvsem druga stran, ki se kaže v premisleku učinkov, ki se dogajajo ob tem vedenju (Gutting 2005, 49–50). Genealogija ne utemeljuje konceptov, ki upravičujejo sredstva kot je človeška narava ali zaščita naravnih pravic, ampak gre za hrbtno stran klasične analize. Gre za neke vrste anti-filozofijo, ki prikaže prakse in institucije, ki izvajajo oblast. Genealogija je dekonstrukcija avtoritarnih praks, ki se izvajajo nad subjekti, predvsem pa s tem dobivajo privilegirano mesto (Gutting 2005, 50). Genealogija zato poskuša analizirati antizgodovinsko stran oziroma kot pravi Foucault: »zgodovino sedanosti« (Foucault v Gutting 2005, 50), zato išče diskonuiteto v vsem, v čemer stoji naša identiteta, prepoznavanje, konstitucija »jaza« (Foucault 2008k, 99). Zgodovina so torej vedno le naključni dogodki (Foucault 2008k, 100).

Foucault postavi pri svoji genealoški metodi središče vedenja, ki ima ob vsaki spremembi za posledico realne učinke v obliki kontrole človeškega obnašanja. Oblast pa lahko ob tem

povzroči spremembo diskurzivnih formacij, ki smo jih predstavili v arheološki metodi. Oblast ne označuje zgolj biti pod vplivom oblasti, ki vpliva z vedenjem, ampak ima tudi produktivno vlogo; ni le brisanje obstoječega znanja s pomočjo moči, ampak je že samo vedenje produkt oblasti. Z vedenjem ne moremo le preprosto uiti iz oblastniških relacij. Foucault prikaže predvsem splošno prepletenost vedenja ter oblasti, kjer daje sam sistem moči možnost za nastanek vedenja ter obratno; hkrati ima tudi vedenje možnost sprememb nekega vedenja (Gutting 2005, 50–51).

Bistvo institucij, praks, govorov, je namenjeno proizvodnji resnice prek aparatov, ki se vzpostavijo na več točkah ter vodijo k produkciji resničnega (Foucault 2000, 60). Zato je potrebno iskati »proti-spomin«, ki bo deloval »proti temi zgodovine-reminiscence ali pripoznanja; /.../ proti zgodovini kontinuiteti ali tradiciji; /.../ proti zgodovini-spoznavanju« (Foucault 2008k, 105). Genealoški model zgodovine torej deluje z nekakšnim uničevanjem stvarnosti, identitete ter resnice (Foucault 2008k, 105).

Vedenje ima svoj vzpon utemeljen v »volji do moči«, kot Foucault preoblikuje Nietzschejev koncept, na katerem lahko vedenje obstaja le pod pogojem oblasti, kar pripelje do volje po objektivizaciji nekega vedenja. Genealogija se torej na podlagi posebnih metodoloških napotkov ukvarja z analizo ter obratno (Gutting 2005, 51). Zgodovina se zato vedno vrača k iskanju lastne vednosti in svoje volje ali pa k »večni volji«, s katero utemeljuje svoj predmet raziskovanja (Foucault 2008k, 103).

1.1.3 Diskurzivno - zunajdiskurzivno

Foucault loči med dvema načinoma pristopa: v arheološkem obdobju so v ospredju postavljeni predvsem pojmi diskurzivnosti, ki producirajo resnico-oblast-vedenje, medtem, ko so v genealoškem obdobju v ospredju prakse, institucije ter tehnike, ki omogočajo in podpirajo diskurzivne formacije (Vezovnik 2009, 53). Za Foucaulta pa je značilno, da pri analizi, glede na mesto diskurza, loči med zunajdiskurzivnim ter diskurzivnim. Nediskurzivna področja obsegajo ekonomske ter politične spremembe, prakse ter institucije (Vezovnik 2009, 53–54). Skratka nediskurzivno sega med oblikovanje diskurza ter njegove prakse, ki se izvajajo s pomočjo diskurzivnega. Foucaultova metodološka pristopa lahko zaradi delitve med diskurzivnim ter zunajdiskurzivnim umestimo med historični materializem (dogodek) ter strukturalizem (struktura) (Dosse v Vezovnik 2009, 54).

Arheologije, genealogije ter strategije ne moremo ločiti kot tri pristope, ker vedno delujejo skupaj. Analizirati moramo vse skupaj, da ugotovimo kako so mogoče sprejemljive singularnosti (Foucault 2007h, 65). Arheologija torej deluje na relaciji med vedenjem in močjo, ki omogoča zgodovinsko sprejemljivost, zato mora kritika namesto opisovanja kaj vedenje ali moč je, vsebovati vprašanje, ki se nanaša na relacije, torej na vprašljivost sprejemljivega (Foucault 2007h, 61) oziroma kot pravi Foucault: »Nihče ne bi smel nikoli misliti, da obstaja *eno* vedenje ali *ena* moč ali slabše, *vedenje* ali *moč*, ki bi delovala v in za sebe« (Foucault 2007h, 60). Genealoška raven se nanaša na pogoje, ki so omogočili sprejemljivost (Foucault 2007h, 62). Pogoji so vedno številni in spremenljivi, prek katerih se dogaja efekt singularnosti (Foucault 2007h, 64). Spremenljivost ter transformacije, ki podpirajo mreže, da se določi sprejemljivost, tudi niso nikoli zaprte, saj se vedno pojavljajo nove strategije, ki omogočajo začasno fiksacijo (Foucault 2007h, 64–65).

2 »Soočenje z vlado: Človekove pravice«

»Mi smo tukaj le zasebni individuumi, brez drugih podlag za govorjenje ali za skupno govorjenje, kot določenih deljenih težav, katere se trajno dogajajo«¹ (Foucault 2001b, 474).

»Kot da bi se v času našega lastnega mišljenja bali misliti tisto Drugo« (Foucault 2001a, 16).

Foucault je na konferenci Združenih narodov v Ženevi leta 1981 podal izjavo, v kateri je postavil novo obliko pravic zatiranih, da oddajo svoj glas proti sistemu oblasti (Whyte 2012, 11) kot glas »vseh članov skupnosti vladnih« (Foucault 2001b, 474; Foucault v Whyte 2012, 11). Prav v tem času sta nastajali tudi dve njegovih najpomembnejši deli, kjer je razvil svojo podrobno analitiko oblasti: *Nadzorovanje in kaznovanje* ter nekoliko pozneje *Zgodovina seksualnosti* v treh delih. Kot že rečeno, Foucault začne analitiko oblasti iz obratne smeri kot si predstavljamo oblast, ki jo razumemo predvsem kot negativno oblast. Oblast je že sama pravica in oblast je zakon (Whyte 2012, 12). Foucault kritizira strategijo, kjer subjekti ostajajo zgolj v zasebni sferi, ki deluje na razumevanju ločitve med javnim ter zasebnim, kjer so v zasebnem kot ločenem odvzete pravice do govora, ki bi omogočal spremembo trenutnega poteka dogodkov. Problem se postavlja v imaginarij subjekta, ki pozna zgolj alternativo nedosegljivosti struktur oblasti, ki delujejo na njega oziroma kot pravi Foucault: »sprejemamo očitno dejstvo, da ne moremo veliko storiti glede tega« (Foucault 2001b, 474). Pravica do oblikovanja drugačnega mišljenja in govora izhaja ravno iz »nelastništva« oziroma »neimenovanja«, ki bi s svojo močjo postavljala pravice subjektov. Foucaultov problem postavlja narava pravic, ki omogočajo ustvarjanje resnic. V skladu z vprašanjem in odgovorom, ki si ju Foucault zastavi na začetku izjave: »Kdo nas je potem imenoval? Nobeden« nakaže na vprašljivost subjekta pravic in njihovega izvora (Foucault 2001b, 474). Prav to klasično Foucaultovo vprašanje konstitucije subjekta ter pravic nas bo zanimalo v diplomskem delu. Foucault pa v tem članku predstavlja tudi alternativno vizijo človekovih pravic, ki prelamljajo s tradicijo suverenosti, saj nova oblika pravic sloni na pravici »zasebnih individuumov« do svojega glasu na globalni ravni (Whyte 2012, 12–13). Kot bomo videli skozi prepletanje Foucaultove misli gre tu za drugačen upor, tako proti disciplini kot regulaciji na ravni posameznika kot globalnosti.

---

¹ V angleškem prevodu, ki ga tu uporabljamo, je stavek veliko bolj smiseln, zato smo prevod nekoliko bolj priredili, da bi dosegli bistvo Foucaultovega poudarka. Stavek v angleščini se glasi: »*We are just private individuals here, with no other grounds for speaking, or for speaking together, than a certain shared difficulty in enduring what is taking place*« (Foucault 2001b, 474).

Pravica do govora stoji na treh principih, ki so povsem obrnjeni v smeri anti-disciplinarne oblike človekovih pravic. Prvič: naj bi »obstajala globalna oblika »državljanstva«, kjer ima vsak tako pravico kot dolžnost govoriti proti vsakršni zlorabi oblasti« (Foucault 2001b, 474). Pri tem je za Foucaulta povsem nepomemben avtor, saj mora upor potekati proti katerikoli substanci »avtorja«, ki izvaja oblast, kot tudi niti ni pomembno kdo je žrtev zlorabe. Kot pravi Foucault ob zaključku prve ideje in svobode do govora: »smo vsi člani skupnosti vladanih«, pri tem pa imamo pravico in dolžnost do skupnega odpora proti zlorabam moči (Foucault 2001b, 474). Drugič: v osrednjo vlogo se postavljajo vlade, ki si podeljujejo pravico, da skrbijo za družbeno blaginjo, ki se izraža v povečanju ali zmanjšanju zadovoljstva ljudi. V takšni ali drugačni obliki delujejo intervencije vlad na urejanje življenja ljudi v obliki skrbi za socialno državo, ki pa niso uspešne na način, ki bi deloval brez oblasti. Zato Foucault trdi, da je dolžnost državljanov predstaviti svoje trpljenje pred vladami, oziroma lahko na predpostavki prve trditve trdimo, da je potrebno trpljenje predstaviti pred vsako obliko oblasti, od vlad do različnih institucij. V takšnem smislu tudi Foucault zaključi svojo drugo točko v zatrjevanju, da obstaja »absolutna pravica do vstajenja² in govoriti tem, ki posedujejo oblast« (Foucault 2001b, 474–475). Tretjič: Foucault v tretji točki izpostavi govor zatiranih, ki bo učinkoval na delovanje vlad. Potrebno je pokazati nezadovoljstvo z delitvijo dela, ki omogoča predvsem vladam in tistim, ki imajo v rokah oblast, da lahko govorijo s svojih pozicij, ter pri tem oblikujejo vladane, ki so odraz »dobrega vladanja«. Zavrtni je torej potrebno zgled ponižnih, predpostavke, kjer se subjekt interpelira v svojo vlogo in delovati v globalnih strategijah, ki imajo efekt na javno ter zasebno sfero. Primer takšnih idej svobodne intervencije ter pravice do njih je oblikovan na podlagi vsakodnevnih izkušenj in delovanja proti globalnim strategijam monopolov, kjer delujejo neodvisne organizacije in omogočajo radikalno demokracijo zatiranih (Foucault 2001b, 475).

Na koncu drugih predavanj na Collège de France iz leta 1976 Foucault predstavi svojo vizijo človekovih pravic: »pogledati bi moral« (Gordon 2001, xxxi) »proti možnosti nove oblike pravic, katere morajo biti antidisciplinarne, ampak istočasno tudi osvobojene principa suverenosti« (Foucault v Gordon 2001, xxxi). Pravice so lahko rojene iz političnih bojev, vendar ne v obliki pravne specializacije (Gordon 2001, xxxi). Če v nekem primeru lahko obstajajo pravice, pa je potrebno dodati, da za Foucaulta vsaka moč ni nesprejemljiva, ampak je kritičen predvsem do obstoja moderne oblike vladnosti, ki je utemeljena na racionalnosti in

---

² V navedenem besedilu je Foucaultov izraz zapisan kot »*to stand up*« (Foucault 2001b, 475), ki pa ga v slovenščino težko prevedemo, zato smo uporabili izraz »vstajenja«, kot »vstati«, postaviti se proti podreditvi.

družbeni pogodbi, kot pogojem za konstrukcijo države ter njene legitimne odločitve (Gordon 2001, xxxi).

Foucault o sprejemljivih pravicah razglablja v smislu radikalne demokracije, ki bi omogočila drugačno svobodo, ki jo Foucault predstavi že v prej opisani tretji točki svojega govora v Ženevi: »vprašanje pravice tukaj« (Gordon 2001, xxxviii) »ni osredotočeno na pravico vzeti moč ampak na pravico pustiti, biti svoboden, pravico ne biti preganjan oziroma na legitimnosti samoobrambe v relaciji do vladanja« (Foucault v Gordon 2001, xxxviii). Foucault govori o drugačnih pravicah, ki bi spremenile koncept sedanjih pravic v smislu pravice do nevladanosti s strani kakršnekoli avtoritete oziroma pravice zatiranih do upora, torej »pravice« (Gordon 2001, xxxviii) »teh, ki nočejo biti več vladani ali v kakršnem koli primeru, ne biti vladani tukaj, na tak način, od teh ljudi« (Foucault v Gordon 2001, xxxviii). Predavanja na Collège de France z naslovom *Society must be defended* začne Foucault prav s pravico do glasu zatiranih, do absolutne svobode oziroma do vzpona »podjarmljenih vedenj«. O podjarmljenih vedenjih govori prvič kot o zgodovinski vsebini, ki je bila prekrita z vzponom »funkcionalnih koherenc ali formalnih sistematizacij«, kjer so bile oblikovane organizacije, ki maskirajo in utrjujejo linije ločitve ter drugič kot o nečem »drugem« oziroma »različnem«, torej o vedenjih, ki so bila nezadostna, diskvalificirana, inferiorna, da se niso uvrstila med priznana (Foucault 2003c, 6–8).

Subjekt, ki je dan apriorno, kot osnova človekovih pravic, je v Foucaultovskem smislu vedno lahko le normalen posameznik, torej je norma, od katere nujno sledijo odstopanja v obliki nenormalnih, deviantnih, norih itd. Prav zaradi tega obstaja možnost lažnega humanizma (Lukšič in Kurnik 2000, 185). Zdi se, da je anti-humanizem Foucaulta temeljil prav na razkritju tradicije disciplinarnih in regularnih mehanizmov v imenu diskurza humanizma.

Ker Foucault izpostavi podreditev in potrebo po govoru podrejenih proti oblastniškim odnosom, ki zadevajo samo bit, bomo nadaljevali diplomsko nalogo na raziskovanju subjekta. Subjekt predstavlja za Foucaulta skozi njegov opus vprašanje o obstoju in s tem povezuje vprašljivost celotnih filozofskih in ekonomskih temeljev. Kot smo lahko videli je tudi v izjavi na konferenci v Ženevi poudaril problem podrejenosti ter delovanje mehanizmov oblastvednost med subjekti. Zato prehajamo k bistvu njegovega raziskovanja h konstituciji subjekta.

2.1 Subjekt

Nekaj je vsekakor gotovo: človek ni niti najstarejši niti najvztrajnejši problem, ki se postavlja človeški vednosti. Če vzamemo razmeroma kratko kronologijo in zamejeno geografsko področje – evropsko kulturo od 16. stoletja naprej –, lahko ugotovimo, da je človek pravzaprav navadni izum. /.../ gre za učinek spremembe v osnovnih dispozicijah vednosti. Človek je odkritje za katero arheologija našega mišljenja zlahka pokaže, da je nedavno. In da se mogoče bliža njegov konec (Foucault 2010, 467–468).

Za Foucaulta predstavlja problem konstitucija subjekta, na katerega se nanaša diskurz človekovih pravic. Subjekt je zanj predvsem konstituiran skozi zgodovinsko določen subjekt, katerega namen je zavedanje samega sebe v določenem zgodovinskem obdobju. S tem Foucault poseže na končnost subjekta, torej subjekt je produkt določenih razmerij med oblastjo-vednostjo, ki se konstituira skozi diskurzivne prakse. Subjekt je produkt nedokončanega procesa subjektivizacije, ki obuja subjekt skozi relacije kot tudi z moralo, ki mu jo postavlja, da se subjekt prepozna in skrbi zase. Ključni problem človekovih pravic je v Foucaultovskem smislu prepoznanje subjekta: na eni strani stalno posega proces subjektivizacije v konstitucijo subjekta prek določanja njegove narave, discipline, regulacije; po drugi strani pa je problem razumevanja subjekta na ravni zavedanja sebe nasproti drugim, torej Foucault poseže na analizo individualnosti ter kolektivnosti konstitucije subjekta (Buonamano 2010, 288–289). Foucault razume subjekt v relaciji moči, ki ustvarjajo subjekte v dveh pomenih: prvič, kot subjekt podrejenosti do Drugega, ki je pod kontrolo drugega ali od njega odvisen ter drugič, kot identiteto oziroma samozavedanje (Foucault 2001c, 331). To samozavedanje obdeluje predvsem delih *Zgodovine seksualnosti* medtem, ko se bomo mi večinoma osredotočili na njegova zgodnejša dela in prvi del *Zgodovine seksualnosti*.

Foucault vzame za svojo osnovo stalno kroženje med močjo in vedenjem. Vedenje proizvaja moč ter obratno. Vse to pa naveže na mesto subjekta. Subjekt je torej po analizah Foucaulta modern produkt relacij moči, ki ga konstruirajo kot »znanstveno spoznanega« (torej nevtralnega) individuuma, kjer pa je individuom prikazan kot »človeško bitje«, ki je v naravnem vojnem stanju ter ga je zaradi njegove narave potrebno nadzorovati, disciplinirati, regulirati itd. Subjekt ustvarjajo institucije kot sta policija ter zapor. S to zamisljivo je Foucault posegel na idejo ustvarjanja novih objektov, ki jih ustvarja vedenje (Gordon 2001, xv–xvi). Konstitucija subjekta skozi relacije moči se ustvarja na dveh področjih; v obliki identitete ter

samozavedanja, ki poteka v ustvarjanju resnice preko izkušnje ter potrjevanja, ki sta značilnosti znanstvenosti (Gordon 2001, xviii). Ker je za Foucaulta oblast subjektu, oziroma kot navaja Saleclova (1993, 34–35) »jazu« immanentna, lahko zavrnemo oblast kot delovanje konceptov »subjekt-objekt, »notranje-zunanje« in Schmittovski koncept ločitve na »prijatelj-sovražnik« (Hardt in Negri 2005, 20). Foucault v svojem poznem obdobju pokaže, da je subjekt postal bistvo svojega samokonstituiranja oziroma postal je objekt svojega lastnega vedenja z identiteto.

Foucault je konstitucijo subjekta do potankosti predstavil v članku *Kaj je avtor?*. Avtor, kot pozicija, ki jo prevzame subjekt, je vedno le konstrukt določene diskurzivne prakse, ki postavi subjekt v skladu z odnosom zavedanja o sebi kot individuuma ter na drugi strani v odnosu do skupnosti. Foucault torej postavi subjekt na mesto, kjer izhaja funkcija avtorstva v obratnem redu v odnosu do izvora. Subjekt in avtor nista zgolj misleči Descartesov subjekt, iz katerega bi izhajal subjekt, ki spoznava svet iz pozicije »Mislim, torej sem!« ampak se zave sebe šele skozi relacije moči, transformacije, ki oblikujejo mesto subjekta, ki je vedno nedefinirano oziroma nikoli ne more biti popolnoma zaprto, saj lahko prehaja med različnimi diskurzivnostmi oziroma »pisoči subjekt nenehno izginja« (Foucault 2008j, 42).

Ponovno odkritje človekovih pravic lahko razumemo kot postavljanje »novega diskurza« od iskanja pravnih utemeljiteljev suverenosti do liberalnih teoretikov, pri tem pa je delovala teorija suverenosti in iskanja *homo economicus*-a ali *homo juridicus*-a. To lahko poskušamo, glede na Foucaultov članek o avtorstvu, razumeti kot poskus »po »vrnitvi k izvoru««, ki pa je vedno utemeljen z mankom oziroma drugače povedano: za »»vrnitev k« /.../ « mora »najprej /.../ nastopiti pozaba«, pozaba, ki je sama immanentna novi diskurzivnosti ali drugače: diskurzivnost, ki nastopa v obliki vrnitve mora odkriti pozabo (Foucault 2008j, 56–57).

Takšna pozaba je morala biti ustvarjena tako pri iskanju »državnega razloga« kot tudi pri iskanju *homo economicus*-a, ki ju raziskujemo v naslednjih poglavjih. Tu lahko postavimo enačaj, ki določa, da je vračanje tudi spreminjanje določene diskurzivnosti (Foucault 2008j, 56–57). To vračanje k izvoru pa je konstitucija subjekta-avtorja na podlagi našega zgodovinskega znanja, ki se transformira (Foucault 2008j, 57–58). Vprašati se moramo z obratne strani, od avtorjeve funkcije, ki konstituira diskurzivnost, pri tem pa bi se vprašanja o obstoju subjekta glasilo takole: »kako, pod kakšnimi pogoji in v kakšni obliki se lahko nekaj, kot je subjekt, pojavi v diskurzivnem redu« (Foucault 2008j, 59). Pomembno je mesto,

funkcije ter tip podrejanja, ki konstituirajo subjekt v spremembah diskurzivnih formacij (Foucault 2008j, 59).

V razvoju novih oblik produkcije ter lastninjenja postane avtor kot subjekt, »ki mu lahko legitimno pripišemo produkcijo« (Foucault 2008j, 53), to pa nas vodi do subjekta, ki zaseda individualno mesto v liberalni teoriji (pa tudi v teoriji suverenosti; nosilec pravic, ki nasprotuje kralju-družbi), kjer je »avtor postal nekdo, ki ga je možno kaznovati« ali drugače: avtorska funkcija je težila k posameznikovemu prilaščanju, k določitvi subjekta (Foucault 2008j, 48). To pa je pred oblikovanjem takšnih diskurzov avtorstva pokazalo na dvoumnost avtorjevih referenc v oblikah, kjer lahko funkcijo avtorstva zaseda »več jazov, več pozicij–subjektov« (Foucault 2008j, 53). Mesto subjekta lahko torej zasede indiferentni individuum (Lukšič in Kurnik 2000, 157).

Kategorizacija ljudi je učinek relacije moči, ki podeljuje identiteto ter individualnost, torej učinek moči, ki tvori resnico, je prepoznanje individualnega subjekta, prepoznanega sebe kot takšnega ter učinek moči, skozi katerega se ustvari resnica, je hkrati prepoznanje individuuma kot določenega s strani drugih, torej povezava moč-resnica je produkcija novega subjekta, ki se prepozna v relaciji do teh odnosov moči (Foucault 2001c, 331). Zagotovo pa je koristno Foucaultovo metodološko napotilo, ki nam služi pri raziskovanju moči in subjekta v pravni teoriji suverenosti, kjer Foucault postavi nasprotno smer analize geneze suverenosti, to je iskanje izvajanja moči oziroma kako moč deluje v dominaciji in v relacijah moči prej kot utemeljevanje izvora moči. Pri tem pa ne smemo začeti analize iz subjektov, ki obstajajo predhodno, apriorno, kot to predpostavlja teorija suverenosti, ampak moramo analizirati ravno nasprotno, v središče postaviti relacije moči (dominacijo), ki šele oblikujejo lokalnosti ter subjekte (Foucault 2003g, 45–46). V središču so torej resnica – vednost – oblast skozi zgodovino, kjer želi Foucault nadaljevati psihoanalitičen izziv redefinicije subjekta, kjer kot sam pravi »pogledati kako je subjekt postal konstituiran, kar ni dan sam po sebi /.../ subjekt se sam sebe konstituira v zgodovini ter je vedno postavljen ter ponovno postavljen iz zgodovine« (Foucault 2001č, 3). Potrebno je dodati, da je subjekt določen v odnosu do prepoznanja kot takšnega s strani drugih ter obratno, prepoznanje drugega s svoje strani.

Subjekt torej ni mogoč zunaj diskurza in oblasti. Tu pa se nam postavi še eno vprašanje: Kaj so mehanizmi oblasti, če subjekt ni mogoč? Od kod identiteta, če ta sploh obstaja, mehanizmom oblast-vednost? Foucault pa nam na to vprašanje odgovarja v prvem delu *Zgodovine seksualnosti*: Mehanizmi oblasti najdejo svojo lastno identiteto in razumljivost

svojega delovanja, kot tudi nujnost svojega delovanja, v svojem predmetu raziskovanja, ki jo tudi sami oblikujejo. Predmet podeljuje subjektu smisel, resnico, simboličnost, skratka, ko nastopi označenec se oblikuje tudi označevalec. Oblast torej ni le zakon poslušnosti, ampak prej vse, kar je tudi na drugi strani oblasti zakona, kar utemeljuje zakon o naravnosti, kot nujnosti »od katere hočemo, da nam razkrije kaj smo in da nas osvobodi tistega, kar nas določa« (Foucault 2000, 160). V skrajnem primeru deluje subjekt kot raziskovalec svojega telesa – objekta, ki drug drugega utemeljujeta. Po tej koncepciji tudi »državni razlog« ne obstaja kot nekaj naravnega ali utemeljenega, prej nasprotno, obstojijo številne prakse, ki šele konstruirajo objekt države (Foucault 2008c, 4).

V glavno vlogo kroženja med subjektom in objektom Foucault postavi diskurz. Diskurz označuje kot igro pravil, ki nenehno poteka, pri tem pa se ne referira na objekt svojega raziskovanja, ki bi obstajal, ampak sam diskurz v določeni dobi omogoči nastanek svojih objektov raziskovanja. Objekt diskurza definirajo diskurzivne prakse, ki potekajo tako na ravni diskurzivnega kot nediskurzivnega. Tu pa nastopi problem subjekta, kjer ne moremo reči, da je absoluten gospodar, ampak gre pri Foucaultu prej za razpršitev subjektove pozicije, kjer se lahko vedno pojavi v drugi vlogi, poziciji ali ga nadomesti katerikoli individuum, ki postane subjekt. Subjekt je torej izginjajoč, ker se ne prepozna s samim sabo ali drugače rečeno človek izgubi novo identiteto (Lukšič in Kurnik 2000, 154–159). Primer konstitucije subjekta skozi diskurz prikaže Foucault v svojih delih predvsem na razvoju novih disciplin-znanosti kot so medicina, psihologija, kriminologija: »»Jaz govorim ta diskurz, jaz govorim znanstveni diskurz in jaz sem znanstvenik«« (Foucault 2003c, 10). Da je diskurz v središču proizvodnje svojih objektov vedenja v povezavi z oblastjo pa Foucault dokaže na Freudovi psihoanalizi v *Zgodovini seksualnosti I*. Če je bila za Freuda in psihoanalizo glavna naloga spravljanje nezavednega, v povezavi s »seksom«, na dan, pa je za Foucaulta to le prikaz delovanja mehanizmov oblasti in vedenja, ki se vežejo na produkcijo objekta (Foucault 2000, 164). Ta objekt »seksa«, ki nastaja na podlagi mehanizmov oblasti v seksualnosti, pa lahko ima za nas dvojni pomen: prvič: gre za prikaz delovanja vednost-oblast, ki ga lahko apliciramo na spreminjajoči se diskurz človekovih pravic, torej poskusa definiranja človeške narave, kot objekta vedenja ter drugič, gre za prikaz delovanja mehanizmov in institucij, ki ustvarijo predmet zanimanja, ga ekonomizirajo, ustvarijo sebe, okrog katerega vzdržujejo ravnotežje in delovanje strategij.

Foucault (2000, 67) pa v skladu s svojo tradicijo preobračanja razumnih stvari in teorijo nove oblasti preobrbe tudi mesto gospostva, ki po njegovi teoriji produktivne oblasti sedaj ni toliko

»na strani tistega, ki posluša in molči;« ampak bolj na tistem, ki je prisiljen govoriti in priznavati svoje napake. Veliki Drugi je sedaj postavljen v pozicijo podrejenega subjekta, ravno nasprotno pa je »tisti, ki ne ve«, postavljen na mesto gospodarja oziroma preiskovalca, ki spodbuja govor »tistega, ki ve«, saj s tem proizvaja subjekt, ki govori sam sebe ter resnico o sebi (Foucault 2000, 67). Skratka, gre za psihoanalitične ter medicinske tehnike pripravljavanja k govorjenju in se tem definiranje pozicije pacienta, ugotavljanje njegove odklonskosti od človeške narave, norme, kjer se prepozna tudi sam (Foucault 2000, 69–72). Oblast je govoru imanentna in med govornim dejanjem se lahko preobrača pozicija »tistega, ki ve«, potrjuje, saj je lahko tisti, ki govori, v nadaljevanju postavljen v pozicijo tistega, ki sprašuje. Užitek je postal samo potrjevanje resnice o užitku, ki se lahko izvaja le prek oblasti (Foucault 2000, 75–76).

Foucaultov subjekt je skratka subjekt zgodovinskega diskurza ter subjekt končnosti, ki se s Foucaultovim genealoškim in arheološkim pristopom predstavi kot subjekt, ki je vedno v transformaciji skozi določene zgodovinske okoliščine ter specifikke, ki predstavljajo njegovo biti. Kot smo že nakazali, imamo ontološki problem subjektivizacije na dveh ravneh: oblast-vedenje ter samozavedanje kot konstitucijo subjekta (Buonamano 2010, 288).

2.2 Dispozitiv

Pri Foucaultu zasledimo pojem dispozitiva. Episteme, ki izhaja iz arheološke metode, sedaj nadomesti dispozitiv, ki ga Foucault uvede v genealoškem pristopu (Vezovnik 2009, 53). Čeprav ga Foucault ni nikoli specifično opredelil, pa lahko iz njegovih definicij dispozitiva sklepamo (Agamben 2009, 1–2), da so vanj vključeni »diskurzi, institucije, arhitekturne oblike, regulatorne odločitve, zakoni, administrativni ukrepi, znanstvene izjave, filozofski, moralni ter filantropski predlogi /.../ izrečeno toliko kot neizrečeno« (Foucault v Agamben 2009, 2). Dispozitiv ali »*apparatus*« je sestavljena celota iz različnih linij, ki so si znotraj sebe homogene, vendar se njihove smeri stalno spreminjajo kot smeri vektorjev. Vedno znova se ustvarjajo iz prejšnjih izjav. Foucaultov dispozitiv vsebuje tri dimenzije: oblast – vedenje – subjekt (Deleuze 2006, 338). Linije vednost – oblast povzročajo, da je mogoče nekaj videti in slišati oziroma, da omogočajo, da je nekaj videno in slišano. V stalno spreminjajočem se procesu omogočajo vidnost nekaterih objektov, ki jih sami snopi »luči« ustvarjajo, s tem pa producirajo vidnost objekta, ki ga osvetljuje panoptikonska svetloba. Prav tako tudi izjave s svojo transformacijo tvorijo režime pojavitve ter združevanja (Deleuze 2006, 339). Vidnost ter slišnost povzročajo linije moči, ki nastajajo v odnosih med točkami (Deleuze 2006, 340).

Tretja dimenzija je proces subjektivizacije, ki na podlagi prvih dveh dimenzij vednost – oblast ponovno odpira in briše vsako ustvarjeno resnico. Linije potekajo nelinearno, pri tem pa vedno znova ustvarjajo Jaz (in Drugega), ki nikoli ne more biti popolnoma zaprt, kot tudi ni pred-obstoječ (Deleuze 2006, 340–341). Delovanje linij moči pa omogoča prav svoboda, kakršna je zamišljena na delovanju linij moči, ki udarjajo druga ob drugo ter se lomijo kjer ena postane trenutna zaprtost vedenja na podlagi moči, ki subjektivizira »drugega« (Deleuze 2006, 341–342). Dispozitiv se nanaša na strategijo, v kateri se dopolnjujeta vedenje ter relacije moči (Agamben 2009, 2). Skratka, gre za različne oblike vedenja, ukrepov, institucij, katerih glavni namen je predvsem »upravljati, vladovati, kontrolirati in orientirati /.../ obnašanje, geste ter misli človeških bitij« (Agamben 2009, 12).

Dispozitiv ima pomemben vpliv na razumevanje razsvetljenskega Razuma, ki ne more obstajati kot že dan, zaradi treh dimenzij, ki vedno omogočajo dekonstrukcijo linij: »Eden, Celota, Resnica, objekt in subjekt niso univerzalnosti, ampak singularen proces unifikacije, totalizacije, verifikacije, objektivizacije, subjektivizacije imanentnim *apparatusu*« (Deleuze 2006, 342). Univerzalnost, ki deluje preko strategij, je za Foucaulta dispozitiv, ki deluje v obliki mreže (Agamben 2009, 7). Prav tako je potrebno razumeti novost ter kreativnost, ki se pojavi, kot nov režim resnice, nekaj, kar se lahko zlomi vsak trenutek (Deleuze 2006, 344). Le pogled v arhiv omogoča videnje ustvarjanja Jaza ter Drugega (Deleuze 2006, 345). Med živimi bitji in dispozitivom tako nastaja pozicija subjektov (Agamben 2009, 14). Takšni univerzalni diskurzi, ki veljajo za »*common sense*« pridobivajo s tem status resničnosti ter legitimnosti. Kot meni Evans (2005, 1049), pa problem leži prav v oblikovanju in sprejemanju resnice, ki postane legitimna. Na področju človekovih pravic zato kritizira različno moč diskurzov ter vedenja, ki nam ga podajajo, saj so še posebej v ospredju privatizirani ter institucionalizirani diskurzi, ki prevzemajo vrednosti, ki naj bi veljale za znanstvene, preverljive, zanesljive, vendar pri tem nastopajo z avtoritarne pozicije, kjer se konstruira hegemonija specifičnih diskurzov. Na drugi strani ostajajo diskurzi, ki so marginalizirani in pogosto celo prepovedani, kar jih postavlja v izključeno ali vključeno, vendar podrejeno pozicijo.

3 Vojna

Če moč deluje represivno, si je potrebno takšno moč predstavljati skozi neekonomsko analizo kot stalen konflikt, kjer ga Foucault predstavi na **Clausewitzovi vojni**³, kjer je politika oziroma moč nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi. Relacija moči deluje v določenem zgodovinskem trenutku kot ravnotežje v obliki, ki nikoli ni izbris delovanja razmerij moči, ampak zgolj in vedno nova vzpostavitev razmerij moči v obliki tihe vojne. Torej je najbolj apolitično stanje vzpostavitve miru in enakosti vedno le inverzija političnih moči kot stanje miru, ki je še vedno nadaljevanje vojne. Na koncu pridemo do rezultata politične vojne, ki se vedno izrazi v novih razmerjih, torej v represiji nad zmago določene moči (Foucault 2003c, 15–16). Tako je rezultat delovanja in kroženja moči vedno dominacija oziroma subjektivizacija. Foucault želi premisliti, kako lahko raziskujemo moč, ki naj ne bi delovala več po shemah prava, zgolj kot pogodba-omejitve, ampak tudi kot dominacija-represija. Oblast deluje povsod preko **binarnih shem**, na principu boja različnih sil, ki lahko poganjajo samo civilno družbo (Foucault 2003c, 17–18). Foucault vidi nadaljevanje vojne v politiki, z drugimi sredstvi tudi v obliki discipline krotkih teles, ki bi povečal ekonomsko moč individualnih teles, ter s tem ohranjal delovanje civilne družbe, predvsem kot ekonomskega procesa, ki deluje v obliki tehnik discipliniranja vojaških teles, kar je cilj v povečanju moči za čas miru. S takim podrejanjem pa se lahko vzdržuje tudi red in mir (Foucault 1984b, 165).

Foucault pa nadaljuje razlago **binarne strukture**, ki poteka skozi družbo. V njej deluje **zgodovinsko – politični diskurz** kot osnova za artikulacijo družbe. Artikulacija delovanja družbe je bila predstavljana v obliki dveh nasprotujočih si polov; dve skupini individuumov, dva razreda itd. Družba naj bi zato delovala na teh strukturah, bodisi zaradi naravnih nujnosti ali pa zaradi same funkcionalnosti družbe. Glavni problem še vedno ostaja pozicija subjekta, kjer se mora subjekt, ki govori, ustvarja resnico, ustvarja spomine, postaviti na eno izmed strani (Foucault 2003g, 51–56). Pokaže se povezava med zamisljivo individualnih pravic o »lastnini, zavzetja, zmage ali narave« in subjektom, ki ima pravico do ustvarjanja diskurza. Resnica, ki jo govori, ne more biti univerzalna pravna resnica, saj je subjekt vedno ujet v

---

³ Clausewitz (2004), kot teoretik vojne začne svoje delo *O vojni* z analizo narave vojne. Vojna sicer predstavlja nadaljevanje v političnem smislu, vendar se tu ne nanaša na enako shemo kot Foucault. Vojna pri Clausewitzu predstavlja predvsem krepitev bojnih sil in njihovo izobraževanje prek politike, da bi se dosegla premoč v času vojne ali premoč določene države. Pri Foucaultu pa moramo razumeti vojno kot stanje v politiki, v družbenem življenju, ki šele s to krepitvijo sil ohranja sama sebe in kot glavni namen naroda, za njegovo premoč. Vprašanje je sam obstoj naroda ali določene skupnosti, ki se ureja prek vojnega stanja.

pravico do ustvarjanja resnice na podlagi razmerja sil: »vedno je perspektivni diskurz« (Foucault 2003g, 51–52). S to zmago ustvarjanja resnice pa lahko preživi tudi subjekt sam. S tem da ustvarja univerzalnost, želi subjekt nastopiti v vlogi arbitra, ki bi vzpostavil mir, vendar je ta subjekt vedno le rezultat razmerja sil. Iz tega razmerja lahko nastopi zgodovina in družba kot skupek teles, kot artikulacija racionalnosti same družbe. Prav nasprotno pa se je potrebno za spoznanje takšne resnice postaviti »pod stabilnost zakona ali resnice« (Foucault 2003g, 51–56). K temu je prispevala tudi dialektika, ki je v svoji logiki racionalnosti med relacijo sil vzpostavila svojega univerzalnega subjekta, ki ima pravico do resnice (Foucault 2003g, 58). Binarna shema deluje na dveh ravneh: raven politične akcije ter raven zgodovinskega vedenja. Pravica do upora začne izhajati iz zgodovinske nujnosti po spremembi družbe, ki je vedno v vojni. Vojna pa je množičnost dominacij, ki jih ustvarjajo same relacije moči. Hobbov *Leviathan* je v tem smislu le blokada politično – zgodovinskega diskurza (Foucault 2003b, 109–111).

Po Foucaultovih analizah, velja za zgodovino, da »zgodovina ni bila nikoli nič drugega kot zgodovina moči, povedana iz moči same« (Foucault 2003d, 133). Foucault skozi svojo analizo ugotavlja, da se z Boulainvilliersom in drugimi pojavi nov subjekt, ki lahko govori iz druge pozicije, ki ni bila pravica, podeljena s strani države ali institucij, ampak zunaj nje, pravica do ustvarjanja svoje zgodovine, ki lahko vodi in je vodila do ponovne reorganizacije pravic, dogodkov itd. ali drugače povedano, pojavi se novi »mi«. To pa označuje pojav družbe kot družbenega telesa, ki si vzame pravico do oblikovanja vedenja, zakonov v svoje roke. Osrednje zanimanje se preseli na nastanek novega naroda. Narod vsebuje v sebi nekakšno dialektiko med različnimi skupinami, torej obstajajo razlike znotraj samega naroda, kar lahko definira raso, razred in ostale pojme (Foucault 2003d, 133–134). Relacije moči, ki želijo blokirati določeno vedenje, ki kroži, začnejo oblikovati nove institucije, ki omogočajo nastanek novega diskurza (Foucault 2003d, 136). Problem je, ker obstaja neka oblika vedenja proti drugemu vedenju, zgodovina, ki ne bo enaka prejšnji zgodovini, zato so tudi institucije zgolj produkt razlik, nepravilnosti, zlorab, izdaj (Foucault 2003d, 131). Foucaulta zanima ali lahko postavi trikotnik pri raziskovanju relacij moči: »moč, pravica, resnica«, ker je za delovanje moči potreben določen diskurz, ter obratno, sama moč poganja diskurz, ki proizvaja resnico (Foucault 2003e, 24). Tako kot na primeru vojne obstaja vedno motor oblast-resnica v civilni družbi, ki poganja njeno konstitucijo. To kroženje oblasti in resnice pa ustvarja subjekt, saj moramo vedno znova sprejemati ali ustvarjati resnico, kjer Foucault pravi; »Torej: pravila pravice, mehanizmi moči, učinki resnice. Ali: pravila moči, in moč resnice diskurzov«

(Foucault 2003e, 25). Tako je bila v pravno teorijo položena predvsem pravica suverena monarha, ki je bila pravica pravnikov, da je vzdrževala vedenje o kraljevi moči in mu podeljevala posebne pravice ali omejitve (Foucault 2003e, 25–26). V nadaljevanju se premaknemo k novi obliki moči, ki ni več zgolj kraljeva.

Pri razumevanju vojne se moramo oddaljiti od Hobbovega ali Machiavellijevega razumevanja moči, saj zgodovinsko-politični diskurz ne obstaja na isti ravni, kot njihova zamisel moči, ki takšen diskurz ustvarja le represivna moč, ki jo izvaja suveren nad podaniki ali drugimi suvereni. »**Kralju je treba odsekati glavo**«, da bi razumeli pravo delovanje relacij moči. Vojna je vsakršna oblika rasizma na vsakršnem mestu: etnična, jezikovna razlika, razlike na področju zdravja, moči, energije, stopnje civiliziranosti itd. kjer pa takšen konflikt med silami poskuša urediti višja enota – država. Razlike torej omogočajo in potrebujejo enotnost. Rasizem je zavzel mesto diskurza moči, kjer se odvijata princip izključevanja in normalizacije (Foucault 2003g, 59–61).

Foucault ne razume oblasti v obliki privilegija, ki bi si ga lahko posameznik ali skupina prilastila, ampak je celota »strateških položajev« (Foucault 1984b, 31). Ker nam že Foucault vpelje Clausewitza, pa lahko tudi na mestu razumevanja strategije uporabimo njegove ideje. Clausewitz (2004, 72) loči med taktikami, ki so »*nauk o uporabi bojnih sil v spopadu*« in med strategijami, ki so »*nauk o uporabi spopadov za smoter vojne*«. Oblast je torej vzdrževanje bojnih sil, ki so spodbujene k produktivnosti njihovih moči. Strategija omogoča vodilo, ki deluje predvsem z razporejanjem razmerij sil po naključju, ker so materialne sile zelo izenačene ter ne omogočajo bistvenih prednosti (Clausewitz 2004, 169). Strategije so torej vedno v kroženju, ki se oblikujejo glede na vsakokratno različno situacijo. Naloga oblastniških mehanizmov je torej zagotavljanje možnosti skozi celotno družbeno telo, da je lahko izkoriščeno, torej vzdrževanje čim bolj aktivnega prebivalstva ter posameznika (Foucault 2000, 152). Hardt in Negri (2005, 26) pravita, da postaja s stalnim vojnim stanjem znotraj družbe to že vojna, ki »postaja *permanenten družbeni odnos*«. Civilno družbo, ki jo bomo bolj natančno proti koncu diplomatske naloge, poganja stalno vojno stanje, iz katerega se konstituira družba (Hardt in Negri 2005, 26). Zanimivo pa lahko povežemo diskurz, ki ga raziskuje Foucault, ter Hardtov in Negrijev primer, da se diskurz, ki vključuje »vojno« ter nedoločljive in abstraktne nasprotnike (predvsem pojme) uporablja za spodbujanje produktivnosti družbe (Hardt in Negri 2005, 27). Očitno deluje Foucaultova koncepcija konstitucije objektov, ki so deviantni, a se spreminjajo, ustvarjajo.

3.1 Mikro-oblast

Mikro-oblast se izvaja skozi »celotno družbeno telo ali /.../ posamezne skupine v celoti«, na ravni vsakodnevnih nadzorov, pregledov, kontrol, najbolj podrobnih nadzorov, kaj bi lahko škodilo življenju do urejanja oziroma spodbujanja življenja v pravo smer, od disciplinarne lokalne oblasti do regulativne globalne oblasti (Foucault 2000, 150). Oblasti ne moremo razumeti več kot velike oblike utemeljenih zakonov na suverenosti, ki bi predstavljali edino vrsto oblasti, ki deluje od suverena preko prisile na podanike, saj na nasprotni strani deluje predvsem model vladanja, kjer »instrumenti vladanja bolj kot zakoni postajajo različne taktike« (Foucault 2007g, 121). Foucault torej ne išče oblasti več v centralizirani obliki, ki bi se vsiljevala zgolj z negativnim poudarkom, ki izvaja represijo nad podaniki. Njegova analiza gre prav v obratno smer, v analizo delovanja oblasti od spodaj, na mikro ravni, kjer boj za prevlado ne poteka zaradi projektov iz družbene nadstavbe ali iz ekonomske stavbe (Lukšič in Kurnik 2000, 184). Oblast, ki deluje na mikro ravni, je torej popolnoma odtujena teorijam suverene centralne oblasti in teorijam, ki poskušajo zamejiti oblast na določeno skupino (Salecl 1993, 33). Foucault celo poudari, da obstaja samo en ekonomsko–pravni red, ki deluje v obliki vladanja: »namesto, da razlikujemo med ekonomskim, ki pripada bazi, in pravno-političnem, ki pripada nadstavbi, bi v resnici morali govoriti o ekonomsko–političnem redu« (Foucault 2008f, 163). Oba kompleksa se torej dopolnjujeta.

Kot smo že ugotovili v uvodu, predvsem pa v poglavju o subjektu, je pri Foucaultu subjekt razpršen. To pa je odličen nastavek za razumevanje mikro moči, kjer za Foucaulta ne obstaja razred, ki bi bil univerzalen subjekt, oziroma, med enotnim subjektom in razredom, ki bi deloval na podlagi enotnega interesa, ne moremo postaviti enačaja, ki bi povzročil velik preobrat s svojo razredno revolucijo ampak je Foucault prepoznal prav nasprotno. Subjekt je potrebno proučevati na njegovih mikro odnosih, odnosih vsakdanjega življenja, kjer se ločijo njihovi interesi glede na enotni revolucionarni razred. Na tem mestu lahko poudarimo spontanost, ki je vodi do uporov po točkasti mreži na več mestih (Lukšič in Kurnik 2000, 186). Ta ideja spontanosti pa bo pomembna še na mestu razvoja liberalne teorije, ki jo predstavimo v naslednjih poglavjih na vprašanih odnosa med subjektom pravic in idejo ekonomskega subjekta z vodilom interesa.

Če deluje dominacija na različnih mikro točkah v obliki produktivnih dominacij, pa Foucault takoj definira kaj zanj pomeni dominacija: »s tem ne mislim brutalnega dejstva dominacije

enega nad mnogimi ali ene skupine nad drugo, ampak različne oblike dominacije, ki se lahko izvajajo v družbi« (Foucault 2003e, 27).

Oblasti se torej ne da določiti v obliki ustanov, institucij, skupin, ki bi izvajali oblast iz središča na podlagi zakona nad podaniki. Oblast ni nekaj, kar bi lahko predali v obliko zakona ali da bi si jo vzela neka družbena skupina za vedno, s katero bi delovala represivno. Oblast stoji ravno nasproti temu pravno-monarhičnemu načinu, ker se oblast izvaja od spodaj, torej v številnih oblikah odnosov, ki omogočajo nastanek oblasti. Takšna oblast izhaja iz lokalnih praks, ki so številne in lahko dobijo svojo obliko v obliki ustanov ali institucij, ki jih mrežijo ter potekajo skozi njih, pri tem pa vzpostavljajo enotnosti ter razlike. Gre za heterogenost hkratnega delovanja mehanizmov oblasti, ki se spreminjajo od točke do točke, pri tem pa lahko vsakokratno znova definirajo naravnost ter resnico (Foucault 2000, 96–106). Celo država je zgolj samo nekaj, kar izvira iz številnih praks vladnosti: »Država ni nič več kot mobilni učinek režima multiplih vladnosti«⁴ (Foucault 2008i, 77).

3.2 Disciplinarna družba

Disciplina zagotavlja krotka telesa, ki so ubogljiva vsakršni nalogi, tako da s tem, ko delujejo proizvajajo tudi svoje moči, kot na idealnem primeru vojaka (Foucault 1984b, 135–136, 138) Od tu pa se razvije na podlagi discipliniranja telesa nek nov sistem oblasti, ki deluje kot disciplinarna družba.

Disciplinarna družba je nastala ravno z združitvijo teh dveh sistemov: pravnega ter disciplinarnega. Disciplinarni diskurz pa je oblikoval svoja pravila in norme, skratka svoje vedenje in naravne norme, kjer je lahko izvrševal normalizacijo na specifičnih področjih. Za to delovanje pa je potreboval pravno suverenost, saj »normalizacijske procedure /.../ kolonizirajo procedure prava« (Foucault 2003e, 38–39). Narava združitve teh dveh redov je za Foucaulta združitev v umetni red, kjer »umeten« red, /.../ eksplicitno postavlja zakon, program, pravilnik. Toda ta red opredeljujejo tudi naravni procesi, ki se jih da opazovati: trajanje uka, čas za vajo, raven izurjenosti se nanašajo na pravilnost, ki je tudi pravilo« (Foucault 1984b, 179). Umetni red ima torej realni učinek na človeška telesa, ki prek tega reda urejajo svojo »naravnost«.

---

⁴ V navedenem besedilu se stavek glasi: »*The state is nothing else but the mobile effect of a regime of multiple governmentalities*« (Foucault 2008i, 77).

Kot smo že nakazali, vedenje funkcionira v obliki množičnosti vedenj, ki krožijo skozi skupine, ki imajo svoje vedenje oziroma zgodovino. Pri tem se vzpostavlja enotnost, družba, kjer nastane zgodovinsko-politično polje: »Zgodovina funkcionira v politiki in politika je uporabljena za kalkulacijo zgodovinskih relacij moči« (Foucault 2003f, 164). Na podlagi Foucaultove analize Boulainvilliersa in ostalih lahko povzamemo, da je narod, družbo itd. potrebno raziskovati iz perspektive, ki omogoči pogled na subjekte in delovanje sil ter pokaže, da pravna konstitucija suverenosti nima nobene moči (Foucault 2003h, 168).

Disciplinarna družba je tako z vsemi novimi tehnikami proizvedla vedenje, neko »discipliniranje vedenja«, ki je lahko hitreje krožilo od subjekta do subjekta, ampak hkrati pa je imela tudi vlogo prepoznanja novih objektov, kjer je lahko aplicirala vedenje. Disciplina ni več toliko temeljila na telesu. Iskanje resnice, ki so jo tako ali drugače poskušali utemeljiti na velikih filozofijah, so v disciplinarni družbi zamenjale znanosti ali discipline (Foucault 2003h, 185–186). Disciplinarno delovanje je torej utemeljeno z znanstvenostjo pri tem pa ta oblast deluje tako, »da postane nevidna;« nasprotno pa »morajo biti subjekti vidni« (Foucault 1984b, 186). Disciplina deluje ravno na širjenju neenakosti lastnosti, ki so pripisane individuumom, kjer je individuum objekt disciplinske oblasti, ki ga sama razvršča v svoj korektivni sistem (Foucault 1984b, 189). Individuuma pa je ustvaril sam dispozitiv discipline (Foucault 1984b, 192). Sedaj, ko smo opredelili nastavek za delovanje disciplinarne oblasti, se lahko premaknemo k Foucaultovi zamisli panoptikona, ki je še eden izmed elementov, ki pokaže na konstitucijo subjektov, prek nevidne oblasti.

3.3 Panoptikon

Foucault izpelje disciplinsko oblast, kot nadomestek delovanja arhitekture, ki je imela ideološko vlado za discipliniranje teles. Bistvo Benthamovega Panoptikona je v samodejnem delovanju oblasti, kjer je posameznik vedno viden, oblast pa nikoli. Svetloba učinkuje kot mehanizem, ki zapornika izpostavlja nenehnemu nadzoru neznane oblasti (Foucault 1984b, 200). Oblast je torej nenehen mehanizem relacij, kjer mesto gospodarja-suverena ki bi ga zasedal individuum, ni pomembno, saj že sama oblast deluje dovolj učinkovito (Foucault 1984b, 201). Pri tem pa gre prej za izključitev suverene oblasti kot pa za njeno vlogo v razmerjih oblasti, saj je že sama nevidna oblast produktivna (Foucault 1984b, 205). Družba bo postala močnejša sama od sebe oziroma od delovanja vseprisotne oblasti (Foucault 1984b, 206).

Panoptikon najde svojo humanitarno učinkovitost v vse oblastniškem delovanju, ki prežema družbo, pri tem pa je njegova naloga, kot naloga zapora, »nadziranje in opazovanje, varnost in vednost, individualizacija in totalizacija, osamitev in presojsnost« (Foucault 1984b, 243).

4 Vladnost: v iskanju *raison d'Etat*?

»V politični misli in analizi kralju še nismo odsekali glave« (Foucault 2000, 93).

Koncept vladnosti je začel nadomeščati koncept negativne oblasti. Foucault ga naslovi »**umetnosti vladanja**«, kjer poteka nova oblika utemeljevanja racionalnosti skozi diskurz liberalizma, ki je sicer heterogen klasični pravni suverenosti, ki je svoj vzpon v mednarodnih odnosih dobila predvsem od Westfalskega miru dalje. Vladnost označuje nov model, ki je ključen za nadaljnjo analizo utemeljevanja *homo economicus*-a, ki jo želimo izpeljati iz Foucaultovih predavanj na Collège de France.

Nov način vladnostnega razuma Foucault najde v oblikah ustvarjanja novih subjektivitet v delovanju liberalnega ter pravnega sistema. Osnova za delovanje nove suverenosti je »umetnost vladanja«, ki lahko deluje na osnovi klasičnega prava ali pa pride na ekonomsko, potrošniško ter ostale ravni, kjer usmerja človeka po njegovih dejanjih. Politična suverenost je torej prešla in obstaja predvsem na področjih, ki naj bi ostala zunaj pravne suverene oblasti, torej pri Foucaultu najbolj obdelani diskurzi predvsem v kliniki, vojašnici, zaporu, gospodinjstvu, pedagogiki. Vladnost se ustvarja znotraj same sebe, se nekako zaveda ali ne zaveda sebe ter v zunanosti, v odnosu do drugih. Univerzalnost, ki je podana za raziskovanje praks vladanja, se tu postavi na nasprotno stran, torej so prakse vladanja določile in omogočile univerzalnost. Gre za nasproten proces, ki ga je zgodovina jemala kot osnovo, ki jo je v različnih obdobjih uveljavljala na specifičen način, zato Foucault postavi tezo: »Predvidevajmo, da univerzalnost ne obstaja« (Foucault 2008c, 1–3). Foucault prek analize antičnih vedenj, ki so bila v pomoč vladarjem pri upravljanju s podaniki ter tudi s seboj, da obdrži državo v vitalni formi, preide na obliko vladanja, katerega osrednji fokus je vladanje samemu sebi. Takšne oblike vladanja Foucault označi za »umetnosti vladanja«, ki začnejo oblikovati različna vedenja o »vladnosti« (Foucault 2007g, 110). Foucault torej raziskuje način novega vladanja na podlagi problema vladanja samemu sebi, ki ima svoje korenine v stoicizmu. Ta pa se v 16. stoletju razširi na nova področja, ki niso omejena zgolj na individuuma ampak se izrazijo kot skrb za druge v obliki pastoralne oblasti in tudi na ravni države (Foucault 2007g, 110).

Foucault (2007č, 29–45) sicer na začetku predavanj z naslovom *Security, Territory, Population* začne koncepte do razumevanja nove vladnosti na razumevanju varnosti in primeru pomanjkanja v Evropi. Da bi razumeli iskanje *raison d'Etat* pa moramo najprej okvirno pogledati tehnike subjektivizacije.

Mogoče Foucault najboljše razloži te mehanizme oblasti v članku »*Omnes et singulatim*« *h kritiki političnega uma*, kjer Foucault pri svoji analizi oblasti nad posamezniki vpelje vlogo pastirja, ki skrbi za ljudi. Ta se je pojavila predvsem v Egiptu, Siriji in Judeji. Vloga pastirja je bila ponavadi namenjena političnemu voditelju, ki skrbi za podanike in jih združuje. Zdi se, da je Foucault želel pokazati idejo skrbi za populacijo, saj pastir skrbi za življenje podanikov in jih združuje v njegovi osebi. Že tu Foucault uvede temo bdenja, ko nenehno skrbi za skupnost (Foucault 2007f, 155–159), to pa potem prenese na policijo. Zdi se, kot da je Foucault poskušal na podlagi antičnih zamisli vpeljati vlogo Prometeja⁵, ki ukrade ogenj bogovom. Tako postane približek pastirske vloge prenesen na politike in ne na Bogove, ki pa so nujno ločeni od skrbi za populacijo, kakršna se razvije potem. Politika torej deluje le med posamezniki, ki so postavljeni v vlogo ohranjanja razmerij do skupnosti in ne politika kot skrb za življenje⁶ (Foucault 2007f, 162–164). Kasneje se razvije individualizacija na podlagi »samoizpraševanja« *in »usmerjanja zavesti*« (Foucault 2007f, 166). Lahko vidimo, da sta bila v Grčiji ločena pojma *oikosa* in *polisa*, kar pa se potem z ekonomskim modelom začne združevati v upravljanje gospodinjstva kot države. Posamezniki se morajo usmerjati, da se ohrani skupnost v vsem svojem delovanju ter obratno, skupnost mora imeti nadzor nad posamezniki, da se ohrani posameznik. Moderna država kot tudi oblast, identiteta, vedenje skrbi za svojo ohranitev sama zase.

Problem nakazanega razvoja oblasti Foucault prenese na problem moderne države, ki naj bi se razvila na podlagi skrbi za življenje posameznikov (Foucault 2007f, 167). Tako se Foucault preko številnih znanstvenih prelomov preseli na Machiavellijevega *Vladarja*. Problemi vladanja so postali problemi upravljanja z močmi, katerih pomen je osnovan na različnih strategijah, ki so dobile svoj pomen s ponovno vpeljavo Machiavellijevega *Vladarja*, posebno pa na prelomih, ko je stara oblika suverenosti padla, torej predvsem v času Francoske ter Angleške revolucije. V tem času pa se je pojavil tudi problem strategij, ki bi zagotavljale ravnotežje moči v mednarodnih odnosih (Foucault 2007g, 111–112). Če je pri Machiavellijevemu *Vladarju* v ospredje postavljena zaščita odnosa med vladarjem in podložniki, pa v moderni obliki suverenosti »umetnost vladanja« *sestoji iz odnosov oblasti, ki*

---

⁵ Prometej je v grški mitologiji znan po tem, da iz gore Olimp ukrade ogenj Bogovom. Ogenj prinese ljudem in zato ga Zevs kaznuje tako, da ga priklene na skalo, kjer trpi vsakodnevne bolečine (kljuvanje jeter).

⁶ Platon sicer postavlja pastirje sodnike vendar v drugačnem smislu, kjer gre predvsem za vzdrževanje politične enotnosti, kot tudi postavi legendo o kapitanu ladje, ki upravlja z državo, vendar kot poudari Foucault gre tu za ločeni sferi do življenja posameznikov (Foucault 2007f, 160–164).

jih lahko nadomesti vsak subjekt, zato nam Foucault nakaže novo obliko suverenosti kot vladarja, ki je postavljen v različne oblastniške funkcije kot monarh, oče, gospodar, pedagog ter druge, ki vladajo svojemu objektu/objektom. Po Foucaultovem smislu »umetnost vladanja« ni več centralizirana, ampak je mnogotera in imanentna državi, kjer je klasičen monarh, kot ga poznamo iz Machiavellija, le način ene taktike izvajanja oblasti v državi (Foucault 2007g, 114–115). Foucault s tem primerom premesti izvajanje oblasti »nad« državo, »v« državo, kjer oblast ni več nekaj zunanjega, kar bi oblikovalo državo od zunaj, ampak so ključni sami oblastniški odnosi, ki tvorijo državo, skupnost. Ker naravni zakoni niso bili več primerni za razumevanje obstoja države, se moramo premakniti na obdobje novega iskanja *raison d'Etat*. S tega področja se oblikujejo države, ki iščejo svoj *raison d'Etat*. Novi državni razlog je postal mehanizem med *principia naturae* in *ratio status*, torej med principi naravnosti in državnim razlogom, ki se oddalji od koncepta naravnih zakonov. Prestavi se na iskanje racionalnosti, ki jo opravičuje. S tem Foucault prikaže, da ne gre več zgolj za prevlado nad ozemljem, ki ga je določala geopolitika, ampak gre predvsem iz klasičnih italijanskih definicij državnega razloga za dominacijo nad ljudmi, ki omogoča funkcioniranje razloga države (Foucault 2007b, 237–238). Foucault na nek način nadaljuje delo na Machiavellijevemu *Vladarju* (Foucault 2007g, 111), kjer se zgodi premik iz zanimanja oblasti za teritorij na novo oblast vladovanja, ki se začne ukvarjati s telesi in populacijo.

Pojavi se mnogoterost oblasti, ki jo je z nastopom ekonomije potrebno razumeti kot delovanje z »ekonomijo na ravni države kot celote« (Foucault 2007g, 117), ki se poganja z razmnoževanjem oblasti, pri tem pa uporablja različne taktike, ki vzdržujejo panoptikonsko shemo nad slehernim posameznikom in družbo. Če država obstaja sama zase in iz sebe, potem moramo tu nujno povleči model racionalizacije, ki je omogočil opolnomočenje države in družbe le skozi razvoj moči subjektov, populacije, tekmovanja, ki je to delo spodbudilo z oblikami urejanja družbe na ravni individuumov, kot s policijsko državo in diplomatsko-vojaškim dispozitivom (Foucault 2008c, 5). Zato lahko država postavlja svojo omejitev kot pogoj, kjer ga vzdržuje kot objekt v ravnotežju moči do ostalih držav, s tem pa tudi sama postaja objekt in subjekt (Foucault 2008c, 6). Vzdrževala se je z omejitvami vlade, ki so predstavljale omejitve, ki jih je moral spoštovati suveren vladar in podaniki (Foucault 2008c, 9–10). Vlada si ne postavlja več omejitev pri svojem delovanju, ker bi bile podane kot naravne, objektivne ali bi jih želeli uveljaviti podaniki za skupno dobro, ampak predvsem zaradi lastne narave, ki tvori racionalnost vladanja sebi in ne med delitvijo med subjekti ter vlado (Foucault 2008c, 10–11; Foucault v Buonamano 2010, 291). Bolj se pojavlja vlada v

razmerju odnosov kaj naj bi bilo dobro vladanje, kaj se lahko stori in kaj naj bo prepovedano, kar ji omogoča delovanje (Foucault 2008c, 12). Vladanje torej ni več razumljeno na podlagi zakona, ki bi omogočil vladi omejitve, delovanje v njeni racionalnosti ter njeno utemeljitev in legitimnost ampak prej nastanek politične ekonomije, ki je zahtevala spodbujanje produkcije, akumulacije, rodnosti, urjenja populacije, ki bi omogočila po Smithovi ideji »bogastvo narodov« oziroma bogastvo naroda-človeštva. Kot pravi Foucault: »bila je politična ekonomija, ki je omogočila zagotoviti samo-omejitev vladnega razuma« (Foucault 2008c, 13). Foucault pravi, da »vladanje, prebivalstvo in politična ekonomija že od 18. stoletja naprej oblikujejo trdno zvezo, ki se še do danes ni prekinila« (Foucault 2007g, 129). Prehod na politično ekonomijo je pripeljal do novih oblik vladnosti. »Izraz »ekonomija« je v 16. stoletju označeval obliko vladavine; v 18. stoletju je označeval raven stvarnosti, intervencijsko polje, in to z nizom zapletenih procesov, ki so, menim, bistvenega pomena za našo zgodovino. To je torej to, kar pomeni vladati in biti vladan« (Foucault 2007g, 117).

Vladnost označuje premik iz klasičnega suverena vladanja s strani države v oblikah pravic ter zakonov v oblike vladanja interesa, investicij ter tekmovalnosti, ki so v nasprotju z idejo prenosa pravic. Gre predvsem za neodtujljive pravice, ki naj bi izhajale iz narave posameznika, ki deluje v skladu z interesom, ki ne more biti prenesen (Read 2009, 29). Da je nekaj nad subjektom, čemur je podrejen, kar on oblikuje in ga povratno konstituira, pa se izkaže v vzponu »tržne ekonomije« (Lešnik v Foucault 1998, 265). Poskusimo sedaj to povezati s pravom in ekonomijo, ki sta ostali povezani tudi v liberalnem sistemu. Pravniki so bili ekonomisti in »ekonomisti so bili hkrati pravniki«; ekonomisti se niso izognili debati o omejitvi vlade oziroma so predpostavljali delovanje novih disciplinarnih tehnik v povezavi z ekonomijo in pravom, kjer pa so se eni ter drugi še vedno ukvarjali s področji resnice; v kakšni meri omejiti vlado, če stopa v novo kontrolo nov način vladnosti (Foucault 2008e, 38–39). Če je klasičen pravni pristop izšel iz pravic, ki jih ima človek individualno in jih preda ali izrazi voljo, da pridemo do omejitve vlade, ker sama tudi omogoča suvereno oblast, pa se na drugi strani pojavi sistem omejitve suverena, ki legitimnost in omejitve črpa iz procesa vladnosti, se pravi iz procesa, kjer vlada deluje v korist tega procesa. Zato je novi utilitarni pristop izhajal iz zaželenega interesa in delovanja po omejitvah, ki so zaželeni, racionalni, objektivni, skratka po omejitvah, ki se nanašajo na človeka – vrsto v smislu populacije in ekonomije. Vlada je postala vladnost in vladnost je prešla v logiko vlade; zasledovanje svojega interesa in racionalne omejitve so postale nova resnica brez nujnosti potrditve v naravnem pravu, oziroma: »Omejitev vladnih pristojnosti« postane »povezana z uporabnostjo

vladnih intervencij«⁷ (Foucault 2008e, 39–40). Utilitarizem pa je le nova tehnika vladanja, ki je ne moremo ločiti od javnega prava, saj je njen problem prav tako povezan s pravom, saj želi omejiti vlado na novih konceptih individuuma, kjer se oblikuje nov vladni razum (Foucault 2008e, 41). To mesto zasede iskanje sreče, od koder so postavljene omejitve vladi (Foucault 2008e, 44), vse pa deluje po svojem interesu (Foucault 2008e, 44–45). Da se oblast »ekonomizira« in prenaša iz suverene pravne oblasti na novo pravno ter ekonomsko oblast hkrati, ki je funkcionalna in decentralizirana, pa je prispeval razvoj produkcije ter lastninskih razmerij, ki se izrazi v konceptu kvadriliranja, kjer bi oblast postala »bolj regularna, učinkovitejša, stanovitejša /.../, da se bodo učinki povečali, zmanjšali pa ekonomski stroški /.../ in politični stroški« (Foucault 1984b, 79–82). Foucault razume liberalizem kot povezavo treh stvari: »potrditev⁸ trga, omejitve, s kalkulacijo vladnega osrečevanja⁹ in sedaj pozicijo Evrope kot regije z neomejenim ekonomskim razvojem v razmerju do svetovnega trga« (Foucault 2008g, 61).

Lahko bi rekli, da je takšen model vladnosti, ki je iskal *raison d'Etat*, potekal na dobrem vodenju tako posameznikov, kot smo zgoraj dokazovali, kot širših področij. *Raison d'Etat* je potekal na družinskem oziroma »ekonomskem« modelu: prva je imela značilnosti pedagogike, kjer mora vladar obvladovati samega sebe posledično pa državo, ki jo Foucault imenuje »naraščajoča kontinuiteta« vladanja; druga smer, ki je značilna za »umetnost vladanja«, pa je ravno nasprotna: »padajoča kontinuiteta«, kjer gre predvsem za kontrolo s policijsko dejavnostjo, ki se vpete na vsa družbena področja in izrazi v državi (Foucault 2007g, 116). Foucault torej poudari iskanje *raison d'Etat* z razvojem ekonomije: »Prepričan sem, da je vpeljava ekonomije v politično prakso tisto, kar je postalo bistveni problem vladanja« (Foucault 2007g, 117). Za dokaz, da je ta umetnost vladanja nerazločljiva, pa moramo pogled na *raison d'Etat* začeti tam, kjer se je oblikovala pozitivna vloga policije, kjer se je *raison d'Etat* nanašal na **policijsko državo**. Tako so se v povezavi z merkantilizmom in kameralizmom predvsem v Nemčiji razvile številne politike in *Polizeiwissenschaft*, kot znanost o upravljanju (Foucault 2007f, 176), ki je delovala na podlagi intervencij v trg, ki ni

---

⁷ V navedenem besedilu je uporabljena beseda »utility«, ki jo tu prevajamo kot uporabnost. Stavek se v navedenem besedilu glasi: »Government's limit of competence will be bounded by the utility of governmental intervention« (Foucault 2008e, 40).

⁸ V navedenem besedilu je uporabljen izraz »veridiction«, ki bi bolj pomenil izjavo, ki se nanaša na resnico (Foucault 2008g, 61). Tudi Foucault se poglavjih pred tem osredotoča na trg, ki začne delovati kot resnica.

⁹ V navedenem besedilu je izraz »utility« (Foucault 2008g, 61).

predpostavljala zgolj naravnega delovanja trga temveč uravnavanje in omejevanje ekonomske aktivnosti (Foucault v Topolovec 2013, 89). Na podlagi teh omejitev so intervencije začele delovati v obliki policijske države, torej kot konstitucija nenehnih objektov, ki morajo biti preiskani. Objekt policije postanejo ljudje, ker je potrebno skrbeti za njihova razmerja oziroma mora se zagotavljati sporazumevanje med ljudmi, to pa temelji na razmerjih, ki so predvsem ekonomske narave, zato je »Vloga policije kot oblika racionalnega posega, ki izvaja politično oblast nad ljudmi, /.../ v tem da ljudem priskrbi majhno dopolnilo k življenju, država pa s tem nekoliko pridobi na moči. To se dogaja prek nadzorovanja »komunikacije«, se pravi skupnih dejavnosti posameznikov (delo, proizvodnja, izmenjava, dobrine)« (Foucault 2007f, 175–176). Policija je predstavljala pozitivno dejavnost v smislu krepitve moči države (Foucault 2007d, 322–323; Foucault v Topolovec 2013, 89), kjer je lahko uporabljala katerekoli tehnike za »karkoli je nujnega in zadostnega za učinkovito integracijo človeške aktivnosti v državo, v njene sile in v razvoj teh sil in bo morala zagotoviti, da država v zameno lahko stimulira, determinira in orientira te aktivnosti v smeri, da je uporabno za državo. Z eno besedo, kar je vpleteno je kreacija državne uporabnosti na podlagi in skozi človeško aktivnost« (Foucault 2007d, 322–323). Policijo moramo po Foucaultu (1984b, 211) glede na njegovo razlago v *Nadzorovanju in kaznovanju*, razumeti v drugačnem konceptu, torej ne zgolj kot aparat, ki bi deloval samo na področju vidnega prostora suverene oblasti, ampak prej kot zamegljene preiskave, ki delujejo na ravni mikro-oblasti in se ukvarjajo z vsako podrobnostjo. Policijska država je tako za Foucaulta (2007e, 366) koncept, ki »»stremi k temu, da potrdi in poveča moč države, da dobro uporablja svoje sile, da zagotovi srečo njenih subjektov««, pri tem pa Foucault dodaja še posledico delovanja teh sil, da je njihova naloga »»vzdrževanje reda in discipline, regulacij, ki merijo k uresničitvi njihovega udobnega življenja in jih zagotavlja s stvarmi, ki jih potrebujejo za življenje«« (Foucault 2007e, 366). Razvije se torej celotna nova znanost policije *Polizeiwissenschaft*, ki je povezana z urejanjem populacije, kar Foucault pokaže predvsem na Justijevem delu *Elementi policije* (Foucault 2007f, 178), pri tem pa je ta nujno podprta s statistiko (Foucault v Topolovec 2013, 89, 90), zato se: »Policija in statistika /.../ vzajemno podpirata ena z drugo in statistika je skupni instrument med policijo in evropskim ravnotežjem. Statistika je državno vedenje o državi, razumljeno kot državno vedenje o sebi in tudi o drugih državah (Foucault 2007d, 315). Tako torej opazimo povezavo med idejo evropskega ravnotežja in ravnotežja nasploh, ter dejavnosti ter vlogo policije.

Koncept policijske države pa je s pojavom fiziokratskih idej o prostem trgu in poznega liberalizma postal preveč omejujoč. Policijska država postane tako omejujoč in nevaren s

svojo uporabo regulacij nad trgom (Foucault 2007a, 341–348; Foucault v Topolovec 2013, 89, 90), da Foucault to brezpomenskost policije dokazuje s teorijami in primeri trgovanja zrna (Foucault 2007a, 341–348). Policija pa vsekakor ne izgine, ampak nastopi le v drugi vlogi. Namesto tega pa so se rodile nove ideje *raison d'Etat*-a, ki so prinesle novo vedenje oziroma v Foucaultovih besedah: »bile so *the économistes* katere so namestile kritiko policijske države v izrazih morebitnega ali možnega rojstva nove umetnosti vladanja« (Foucault 2007a, 347). Ideje naravnega delovanja družbe s pomočjo prostega trga začnejo na drugačen način dojemati populacijo (Foucault 2007a, 343–345; Foucault v Topolovec 2013, 89, 90) in delovanje prostega trga med državami in individuumi (Foucault 2007a, 345–347). Pojavijo se novi naravni mehanizmi, ki uveljavljajo interes po visokih plačah kot vodilo, ki deluje skozi populacijo oziroma kot Foucault pokaže rojstvo vednosti o naravnosti teh mehanizmov: »naravnost je, tisto, kar v bistvu ni obstajalo do takrat in katero, če ni imenovano kot takšno« (Foucault 2007a, 349). Seveda pa ima to tudi velik vpliv na razumevanje *raison d'Etat*, kjer dobi država zgolj minimalno, paternalistično funkcijo, ki jo Foucault opiše kot nalogo države, da »zagotavlja varnost naravnih fenomenov ekonomskih procesov ali procesov naravnih populaciji« (Foucault 2007a, 353), zato mora nova vladnost upoštevati ekonomski proces, kjer »mora urejati populacije; mora tudi organizirati pravni sistem s spoštovanjem do svobod; in končno mora se oskrbovati z instrumenti direktne, vendar negativne, intervencije, ki je policija. /.../ družba, ekonomija, populacija, varnost in svoboda so elementi nove vladnosti« (Foucault 2007a, 354). Tu se pa pojavi neoliberalizem, ki sicer še vedno predpostavlja naravnost prostega trga, zato Foucault poda obširno kritiko o njegovi nenaravnosti in razlogih ki ga poganjajo, kjer pa lahko povzamemo s Foucaultovimi besedami, da je trg še vedno »tam kjer je bil, formalna igra med neenakostmi; ne naravna igra med individuumi in obnašanjem« (Foucault 2008b, 120).

Foucault (Foucault 2008č, 145–146; Foucault v Topolovec 2013, 91) nam zato v *Birth of biopolitics* predstavi še koncept ***Gesellschaftspolitik***, ki nastopa v krepitvi populacije s politikami družbe. Njena vloga je združitev in regulacija ekonomske aktivnosti ter družbe. V družbi tako deluje mehanizem, po katerem se bo urejala družba po ekonomskih aktivnostih. Iz tega se dopolnjuje neoliberalna teorija, kjer je pravna teorija v vlogi spodbujanja delovanje trga, da zagotavlja nemoten pretok izmenjave in zasledovanje sreče, skratka skrbi za delovanje konkurence in ravnotežja v obliki formalno določenih posegov, ki zagotavljajo funkcijo trga in pri tem svobodo transakcij ljudi, denarja in stvari, kjer so po teoriji nove vladnosti pomembne tudi pravne določitve in intervencije, ki so pogoj in zagotovilo za nemoteno delovanje konkurenčnosti, ki pa so seveda v skladu racionalnosti, ki omogoča

zasledovanje interesov (Foucault 2008f, 160–162; Foucault v Topolovec 2013, 91). Pravo in drugi okvirji so preoblikovani glede na model konkurenčnosti, kjer morajo zagotavljati pogoje za izvrševanje transakcij, torej celotno logiko delovanja mehanizmov tekmovalnosti, kjer lahko govorimo o pravno-ekonomskem redu, ki je nujno prepleten z ekonomskim in pravnim (Foucault 2008f, 163; Foucault v Topolovec 2013, 91). Te institucije pa le odpravljajo kontradiktornost, neracionalnost, kjer se ustavlja delovanje kapitalizma, zato Foucault poveže pravni in ekonomski praksi, ki se spodbujata v regulacijskih praksah in v formalnih ekonomskih praksah (Foucault 2008f, 166; Foucault v Topolovec 2013, 91), ki so v teh okvirih svobodne. Zato je potreben dispozitiv varovanja, ki zagotavlja red in mir, da se vrši ta »naraven« proces vladnosti, kjer se »Ta vladana država, /.../ opira na prebivalstvo, uporablja ekonomsko vednost kot instrument ter se sklicuje nanjo, bi ustrezala družbi, ki jo nadzoruje varnostni aparat« (Foucault 2007g, 130). **Pravna država** mora opravljati vse v mejah, ki so formalno določene do te mere, da omogočajo izvajanje svobodnih odločitev posameznikov, ki šele prek svojih odločitev ustvarjajo spontano delovanje ekonomskega sistema, kjer se odvija celoten sistem v igri med državljanji in državo po načelih, ki jih postavljajo dogodki, ki zahtevajo institucije arbitrarnosti ter tako usmerjajo in omogočajo delovanje države. Ne sme biti neke avtoritete, ki bi sprejemala odločitve za druge, saj obstajajo le pravila, kjer rezultati delovanja posameznikov niso določeni. V središču je torej igra, ki je apriorna vsakemu, stara državna avtoriteta pa se odpove stalni skrbi za ekonomijo, ki postane naraven proces, kar začne Foucault sklepati iz Hayeka (Foucault 2008f, 171–174; Foucault v Buonamano 2010, 295). Univerzalnost in enakost zakonov, ki naj bi postavljali vsem jasna pravila igre se pri Foucaultu sklada s humanostjo kazni, ki naj bi zahtevala pri tem vse doslednejšo, vendar negativno vlogo policije, ki združuje pravno suverenost ter razvoj novega sistema ilegalizmov skozi samo družbo (Foucault 1984b, 89–90), da se odvija ekonomska aktivnost v populaciji. Od tu izvira tudi prepoved retrospektivnosti zakonov, saj vlada ne sme posegati v ekonomski proces, ki postavlja novo bistvo demokracije in pravne države. Da se lahko odvija ta igra med individuumi morajo biti enakopravni in svobodni, torej so pravila vnaprej določena po naravnosti ekonomskega procesa. Sama igra, ki jo omenja Foucault pa je vsem znana oblika tekmovalnosti in konkurence kot naravnega procesa, ki ga uvede neoliberalizem.

Lahko zaključimo, da sta ekonomska in pravna aktivnost povezani v skupen mehanizem relacij, kjer spodbujata druga drugo; ekonomija ustvarja zakone, ki jo omogočajo in pravo zagotavlja nemoteno delovanje ekonomije (Buonamano 2010, 294).

Pravna država in ekonomski sistem prevzameta skrb za konstitucijo ekonomskega subjekta, ki je v svoji igri **svoboden in podjetniška enota** je sam način obnašanja po ekonomskem režimu (Foucault 2008f, 175; Foucault v Topolovec 2013, 91). Kljub temu, da želi pravna država zagotoviti svobodo ter enakost, pa je Foucault kritičen do svobode kot jo razumeva proces vladnosti, saj je moč lahko »izvršena samo nad svobodnimi subjekti in samo dokler so »svobodni«« (Foucault 2001c, 342). »Svoboda se lahko pojavi kot pogoj za izvajanje moči (svoboda mora obstajati, da je moč lahko izvršena in je tudi njena trajna podpora /.../« (Foucault 2001c, 342). Ni pomemben le antagonizem, ampak predvsem skupno delovanje, brez enega ni drugega (Foucault 2001c, 342). Svoboda je bila postavljena v dve koncepciji: v klasični pravni teoriji je svoboda človeka določena s pravicami, ki jih ima proti avtoriteti in jih prenese avtoriteti; pri ekonomski koncepciji svobode pa izhaja iz neodvisnosti svobode posameznika oziroma vladanega do vlade (Foucault 2008e, 42; Foucault v Buonamano 2010, 291). Svoboda postane z vladnostjo omejena na racionalno delovanje kot naravna moč vsakega posameznika, kjer je svoboda pogoj za dobro delovanje oblasti. Svoboda in vladnost se prikazujeta kot prepletena procesa, ki sta nekaj neločljivega (Foucault v Whyte 2012, 24–25). Svoboda v liberalnem smislu ni podana, ampak je naloga vladnosti, da jo »mora producirati, mora jo organizirati. /.../ pojavlja se kot upravljanje svobode« (Foucault 2008g, 63; Foucault v Read 2009, 29). Svoboda postane z novim načinom vladnosti »notranji, regulacijski mehanizem«, ki ne potrebuje več svojega zunanjega utemeljevanja ampak se sama legitimira kot racionalna (Buonamano 2010, 292). Svoboda je torej nujen pogoj za oblikovanje subjekta, saj je »svoboden /.../ kolikor »practicira sebe« in na ta način konstituira »sebe« kot subjekt«. Pri tem pa taka svoboda deluje le v kolikor konstituira subjekte, torej deluje v omejenih »razmerah in razmerjih« (Lešnik v Foucault 1998, 274).

Ideja ekonomije se odvija na zanimanju za ljudi in njihovo delo, kjer je delavec predstavljen predvsem kot subjekt, ki ga je potrebno analizirati. Analiza se osredotoči na delavca in njegovo obnašanje (Foucault 2008d, 222–223). Delo je torej kapital in zaslužek; kapital, ki se izrazi kot produktivna lastnost delavca in pri tem je to možnost zaslužka, kjer posledično, bolj kot ekonomski mehanizem stopa v središču analize tok aktivnosti v pozitivnem smislu (zmožnost delavca), kjer delavci delujejo kot podjetniki (Foucault 2008d, 224–225). V središče oblasti se torej postavlja človekovo delovno silo in njegovo telo, ki mora biti ujeta v politični proces spodbujanja človeškega kapitala. Družba discipline in družba suverenosti torej nista ločeni ampak se dopolnjujeta in le ta disciplina postaja vse pomembnejša v povezavi z upravljanjem prebivalstva (Foucault 2007g, 128). Ekonomija, ki je uvedla

družinski model nasproti države, je sicer predstavljal nov model omejevanja suverene oblasti države. Družina in država sta si res nasprotovala kot dva heterogena modela, vendar se je med njima znašla »umetnost vladanja«, ki se ukvarja z lastnimi pravili prebivalstva (Foucault 2007g, 124–125). Upravljanje s prebivalstvom se tako iz ekonomskega modela družinskega upravljanja prenese na družino, kot zgolj orodje za vladanje prebivalstvu (Foucault 2007g, 125–126). Zato Foucault (2007g, 126) pravi, da je »Prebivalstvo /.../ videti bolj kot cilj in instrument vladanja, ne pa kot suverena moč; postane subjekt potreb in stremeljenj, ampak tudi objekt v rokah vlade«. Evans, sledeč Gill-u (Gill v Evans 2005, 1056), postavi za združitev discipline in trga pojem »tržne discipline«. Tržna disciplina, ki naj bi delovala kot »zdravi razum« in naj bi urejala »normalnost« subjektov se na globalni ravni širi kot »ekonomska rast in razvoj, deregulacija, prosti trg, privatizacija javnih storitev ter minimalna vlada«. Za Evansa (2005, 1057) predstavljajo človekove pravice zagotavljanje za delovanje mehanizmov produkcije, ki se nanaša na pravice do svobode, varnosti ter lastnine.

V pravni teoriji je zakon prenehal uveljavljati svojo moč zgolj z močjo nad odločanjem o smrti klasičnega pravnega objekta in v negativnem vidiku omejevanja te oblasti. Oblast, ki sicer še vedno deluje na osnovi zakona, tako ob tem dobi številna nova področja poseganja ter urejanja kot tudi številne nove institucije, kamor se prenaša delovanje pravnega sistema v obliki urejevalnih mehanizmov, kjer je izjema poseganja s suvereno oblastjo prava postaja pravilo, ki spodbuja k vrednotenju ter popravljanju živih bitij (Foucault 2000, 148–149). Na osnovi novih oblik »umetnosti vladanja« pa lahko dodamo tudi razumevanje Evansa (2005, 1048), ki poudari razvoj kritike mednarodnega prava in mednarodne družbe.

Iz pravne misli o utemeljitvi *raison d'Etat* se je torej ta prenesel na njeno kritiko, torej kritiko prava, ki je zahtevala njegove omejitve, kjer pa je na njegovo mesto suverena stopila politična ekonomija, ki je bila notranja *raison d'Etat*. Na podlagi tekmovalnosti, tako v državi kot zunaj nje, je želela politična ekonomija pridobiti na ravnotežju in omejitvah ter avtomatskem delovanju ravnotežja, ki bi bilo mogoče brez prava in bi se omejevalo samo po sebi (Foucault 2008c, 14). Posledično bi to privedlo do skupnega bogastva in reda ter miru, ki ga je hotel zagotoviti tudi pravni *raison d'Etat*. Naravnost delovanja vladanja je značilna samim praksam delovanja vladanja po principih vladanja: »Politična ekonomija ne odkriva naravnih pravic, ki bi obstajale pred vladnostjo; odkriva določeno naravnost specifično samim praksam vladanja« oziroma politična ekonomija se je razkrivala v obliki nujnih in razumljivih mehanizmov (Foucault 2008c, 15). Na mesto produkcije resnice o delovanju mehanizmov ekonomije je

stopil nov model, za katerega bi lahko dejali, da ni bil več utemeljen na velikih teorijah intelektualcev ampak je bil utemeljen kot sam »trg«, ki tu že obstaja oziroma je kritika intervencij in ustvarjanje resnice s strani državne oblasti, kjer pa lahko le pod takšnimi pogoji svobode sam »trg« ustvarja resnico, skozi neregulativno vladanje, kjer takšno resnico predstavlja vladi (Foucault 2008e, 30). V mislih imamo torej svobodo, ki bi odpravila regulacije in represijo vse bi pa funkcioniralo po naravnih zakonih v katerih se vladanje ustvarja samo po sebi v obliki nekega ravnotežja. Obstaja pa neko vojno stanje, ki se ustvarja na podlagi tehtanja moči (Foucault 2003b, 91).

Če je klasična pravna teorija suverenosti iskala *homo juridicus*-a na načelih, kjer se je že nanašala na obstoječ mehanizem moči, kjer je želela opravičiti monarhično administracijo ter gradila na novem aparatu parlamentarnih moči in prispevala k teoretski prevladi, s katero so opravičevali državno oblast in varovanje pravic ter svobodo in enakost (še posebej ob vzponu parlamentarizma) posameznika, pa Foucault prepozna novo obliko moči, ki se preseli na objekt svojega delovanja: telo. Oblast, ki poteka nad samimi telesi, jih spodbuja k produktivnosti. Nov mehanizem oblasti je bil po Foucaultovem mnenju »absolutno nekompatibilen z relacijami suverenosti«, ki so producirale razmerje suveren-subjekt (Foucault 2003e, 34–35). Iz tega sledita kot delo in čas, kot vložek, ki začne zamenjevati novo oblast in ne zgolj materialnost – ozemlje, blago in bogastvo¹⁰. Novi mehanizem je omogočil vzpon buržoazije in kapitalizma in se pri tem izognil kakršnemu koli opravičevanju oziroma iskanju pravice kot je to počela pravna suverenost. Ta mehanizem je bil nasprotje teoriji suverenosti, ki ni delovala učinkovito. Na mesto stare suverenosti pa se postavijo novi mehanizmi kalkulacije, ki omogočijo minimalne stroške in maksimalen učinek. Teorija suverenosti pa še vedno obstane saj je omogočala kritiko stari monarhiji, kjer pa se z novo teorijo suverenosti na svobodnem posamezniku le še lažje uresniči disciplinarna družba, pri tem pa so se lahko razvile nove tehnike vladanja (Foucault 2003e, 34–37) na osnovi konstitucije *homo juridicus*-a.

Foucault pa nakaže še na nekaj podobnosti med politično ekonomijo in idejo pravnih mehanizmov. Trg stopi na mesto mehanizma, pravičnosti, torej pravičnost distributivne narave, ki bi jo zagotovil sam trg. Pri tem pa je potrebna zaščita kupca in prodajalca, ki bi podlegel zlorabam, torej ideja pravičnosti je v delovanju trga brez omejitev ter v regulaciji, ki

---

¹⁰ Bogastvo se nanaša v navedenem besedilu na »wealth«, glede na kontekst se nanaša na materialno bogastvo in ne bogastvo sil moči, ki jih poseduje človek, ker bi s tem zapadli v enakost s tam koliko lahko človek producira, kar pa želi Foucault razločiti med starim sistemom suverenosti in novimi mehanizmi.

bi odpravila nepravilnost kriminala. Ideja nakazuje na logiko individualne zaščite posameznika v vlogi bodisi prodajalca ali kupca, zaščiti lastnine, skratka zaščiti za delovanje trga, ki bo zagotovil distributivno pravičnost preko trga (Foucault 2008e, 30–31). Le-ta pa je mogoča na še eni pravici, ki jo je skušalo uveljaviti pravo in sicer na pravici do svobode. Foucault torej odkriva, da obe teoriji delujejo na skupnih načelih in sicer, da so se obe teoriji združili v »ekonomizem«, ki je postal vodilo za delovanje moderne moči. Na podlagi liberalne teorije v 18. stoletju je v povezavi tudi pravna teorija, ki se je v svojem razumevanju zasukala na »ekonomski« model razlage delovanja prava, o kateri Foucault razmišlja: »Na primeru klasične pravne teorije moči, je moč mišljena kot pravica, ki jo ima lahko nekdo v lasti, na način kot ima lahko nekdo v lasti določeno blago, in ki je lahko prenesena ali odtujena, popolnoma ali delno, skozi pravni akt ali akt, ki vzpostavi pravico /.../ v zahvalo predajalca ali v zahvalo pogodbe« (Foucault 2003c, 13). Pri obeh pa delujejo podobna načela, kjer se vrši povezava med delovanjem moči in bogastva ter močjo in ugodjem (Foucault 2003c, 13). Politična moč naj bi delovala na ekonomskem modelu izmenjave natančneje v kroženju stvari, kjer nekdo preda moč v zameno za nekaj ali pa jo že ima (temu vprašanju se Foucault posveti na predavanjih o biopolitiki o vprašanju človeškega kapitala – že imeti moč). V tem modelu moč odkrije tudi svoj »*raison d'etre*«. Prav temu modelu, ki ima korenine v pravnem in ekonomskem diskurzu pa Foucault pri analizi moči nasprotuje, saj pravi da obstaja neekonomski model razlage moči. Tako moč ne more biti dana, zamenjana ali vzeta s silo ampak ravno nasprotno te »politične moči« je moč nekaj, kar obstaja le v delovanju, izvrševanju in je primarnega tako ekonomiji kot pravu (Foucault 2003c, 14–15).

Država, ki deluje po načelih trga, je torej dobra vlada, ki se le tako lahko izogne zlorabam, ki bi ji lahko vpeljala. Pomembno je, da se vlada kot dobra in resnična, lahko potrjuje samo na trgu oziroma v skladu z načeli trga, ki jo potrdijo, kot resnično in s tem kot resnično tudi kot pravično. Trg uveljavlja svojo resnico, ki je potrditev, kot znanstvena potrditev (Foucault 2008e, 32). Državni razlog je tako prek vladnosti utemeljen na spodbujanju produktivnih sil znotraj države, kar bi privedlo do združitve obstoječih struktur države ter stalnega gibanja v obliki vladnosti znotraj družbe (Foucault v Buonamano 2010, 292).

5 Vprašanje subjekta človekovih pravic

Foucault pri analizi oblasti, ki postavlja pod vprašaj *homo juridicus*-a in *homo economicus*-a, uporabi dve mesti, ki sta osrednji v njegovi analizi delovanja oblasti: ne eni strani poskuša prikazati način subjektivizacije, torej mesto subjektov, na drugi pa način objektivizacije, torej

določitev objektov. Med njima pa se osredotoča na učinek diskurzov v povezavi z nediskurzivnimi praksami (Lukšič in Kurnik 2000, 183).

Ideja človekovih pravic je danes poznana predvsem kot pogoj za državo oziroma mednarodne institucije ter »svetovno vlado«, ki deluje v okvirih družbene pogodbe, katero sestavljajo individuumi s pravicami. Ta država, ki je omejena na institucije njenega posredovanja ter zagotavljanje pravic svobodnim individuumom, ki lahko v teh privilegiranih pravicah suverena izvajajo legitimno posredovanje. Njena vloga je omejena predvsem na represiven model, ki omogoča **negativno oblast** na podlagi pogodbe (Lukšič in Kurnik 2000, 191). Nosilec teh pravic je koncept *homo juridicus*-a. Foucault pa prelamlja s tradicijo tradicionalne teorije prava ter monarhične vladavine, ki postavlja v osnovo za svoje delovanje predvsem negativno oblast, ki deluje prek zakona, ki postavlja prepovedi in omejitve, pri tem pa tudi svobode in pravice, saj takšno razumevanje negativne oblasti ni več primerno za analizo moderne oblasti. Represivna oblast, v obliki negativnih ter pozitivnih pravic, ki si postavlja okvire za svoje delovanje ter analizo, je prešla ta razmerja. Oblast je začela delovati predvsem po novih mehanizmih upravljanja s človeškimi življenji. Zato imamo v središču teh novih post-pravnih oblik tehnologije, ki presegajo pravne teorije o razmišljanju o oblasti, saj oblast deluje sedaj predvsem kot norma, tehnika ter kontrola, pri tem pa eliminira stare oblike negativne oblasti (Foucault 2000, 91–95). Kljub temu pa »Ostajamo priklenjeni na določeno podobo oblasti-zakona, oblasti-suverenitete, ki so jo načrtali teoretiki prava in institucija monarhije. In prav te podobe se je treba otresti, /.../ če hočemo narediti analizo oblasti v konkretni zgodovinski igri njenih postopkov« (Foucault 2000, 94). Na drugi strani pa se na takšen pomen kontraktualistične teorije opira tudi klasična liberalna tradicija, ki se pri svojem razumevanju opira na državo, ki je postavljena zgolj v vlogo paternalistične oblasti. Država obstaja, ker zagotavlja minimalne pogoje za trg. Država je postavljena v vlogo obrambe celotne družbe, kjer naj se vrši zgolj tekmovanje in ne oblast. Države pa ne omogočajo suverene monarhične pravice ali suverenosti, ki bi bila urejena s skupno voljo (razen kot bomo videli v nadaljevanju na podlagi posameznikovega interesa do pogodbe) ampak obstaja predvsem kot kaznovalni mehanizem, ki kaznuje kriminal in postavlja osnovna pravila igre, vendar pri tem ne zaobjame pravil trgov. Oblast kot državo, ki izvaja represijo, je zato potrebno omejiti ali celo eliminirati tako v liberalni kot v marksistični tradiciji (Lukšič in Kurnik 2000, 192). *Homo economicus* torej izvira kot preddiskurziven subjekt, kjer država ni glavna sila, ki bi imela vrhovno moč, ampak je narava interesa tista, ki privede do nujne, vendar minimalne države.

Poleg negativnega vidika oblasti, ki se najbolje izrazi v državni strukturi represivnih aparatov, pa je pri Foucaultu v osrednji pomen postavljen koncept **pozitivne** oblasti. Pozitivna oblast deluje v smeri omejevanje represivne oblasti. Takšen koncept pozitivne oblasti Foucault najde v novih načinih omejevanja državne oblasti, ki ga tvori civilna družba. Pri Foucaultu pravna filozofija, ki skuša uveljaviti red od zgoraj, ne deluje zgolj v obliki zunanje oblasti, ki bi delovala samo s svojim aparatom represije ampak sta oblast ter želja že vedno notranja (Kurnik 2005, 140–143). Foucault pa postavi samo pravno teorijo suverenosti ter liberalno teorijo kot obliki oblasti, ki producirata skozi diskurz ter mehanizme in taktike vsaka svoj objekt vedenja – *homo juridicus*-a ali *homo economicus*-a. Gre za odnos oblast-vedenje, ki sta prvini pozitivne oblasti. Pri tem se konstituira subjekt, ki se tudi sam prepozna kot človek pravic ali interesa. Tako kot pravno suverenost je začel nadomeščati koncept **prostega trga**, ki se kaže predvsem kot apolitičen. Takšno produkcijo subjekta in delovanje mehanizmov oblasti smo konceptirali že v prvem delu ter v konceptu vladnosti, sedaj pa želimo v naslednjih poglavjih prikazati obe produkciji subjektov kot ju prepozna Foucault ter končni učinek takšne konstitucije subjektov ter mehanizmov oblasti – biopolitiko.

5.1 *Homo juridicus* ali *Homo economicus*

Z vzponom novega načina vladanja se je oblikoval nov subjekt; subjekt, ki je postal človek izmenjavanja, partner, več partnerjev v procesu izmenjave, ponovno je bil odkrit *homo economicus*. Samega sebe je prepoznal kot partnerja izmenjave v procesu izmenjave in zasledovanja svojega interesa, želje, kjer v skladu s tem uravnava svoje obnašanje za zadovoljitev potreb (Foucault 2008d, 225).

Politično-zgodovinski diskurz je želel konstituirati subjekt. Da bi bolje razumeli odnos med naravo in družbenim bomo predstavili koncept konstitucije subjekta na primeru »divjaka«, »barbara« in »civilizacije«. V teoriji naravnega prava so tvorci zakonodaje izhajali iz naravnega človeka, kot osnove dodeljevanja pravic, kjer pa Foucault na osnovi Boulainvilliersa in drugih uvede »divjaka« kot formo človeka v njegovi primitivni fazi, ki so ga iskali pravniki. Divjak pravnikov je »naravni človek, ki je obstajal preden je družba obstajala, ki je obstajal zato, da konstituira družbo in tisti, ki je bil element, okrog katerega je lahko bilo konstituirano družbeno telo«, ki bi obstajal pred družbenim telesom, torej v stanju pred Hobbovo družbeno pogodbo, kjer se celotna konstitucija družbe uvede okrog »divjaka«, torej primitivnega naravnega človeka (Foucault 2003a, 194). Druga stran »divjaka«, ki so jo iskali ekonomisti ter so jo raziskovali Boulainvilliers in drugi, pa je nasprotje pravnemu iskanju »divjaka«, zato novega divjaka iščejo tam, kjer naj bi bil takšen primitiven človek

osnovan okoli egoističnega individuuma: »človek brez preteklosti ali zgodovine, ki je motiviran samo s svojim interesom in izmenjuje produkte svojega dela za drug produkt« in izmenjuje produkte v verigi ekonomije, torej nekakšen *homo economicus*, kot a priori, postavljen ideal ekonomskega individuuma (Foucault 2003a, 194). Povezava med ekonomsko liberalno teorijo in pravno teorijo sloni na posamezniku, ki izmenjuje produkte ter pravice na osnovi naravnih danosti, ki izhajajo iz koncepcije »divjaka« (Foucault 2003a, 194). »Divjak« pa je skupen obema teorijama, ki sta sicer heterogeni kot naravni človek, ki izmenjuje. Lahko izmenjuje pravice, s čimer tvori suverenost in družbo ali pa stvari, s čimer tvori ekonomsko telo (Foucault 2003a, 194).

Kakorkoli je pomen »divjaka« iskal pomen primitivnosti, pa je teorija vodila v nasprotno smer, v iskanje pomena tistega, kar nastane z družbeno vezjo: »barbara« in »civilizacije«, ki bi izločil mučno iskanje »divjaka«. »Divjaka« je nasledil »barbar«, ki je vedno konstituiran le v odnosu do »civilizacije«, kar Foucault utemeljuje z ozirom na Boulainvilliersa. Barbar je vedno nekaj, kar omogoča civilizacijo, kar je vedno v vojnem stanju do države ali civilizacije. Ni nekaj naravnega, kar bi bilo tam pred družbo, ampak nastane šele proti družbi ali z nastankom družbe. Barbar šele omogoča stanje dominacije in plenjenja, saj lahko to stori le do nečesa »boljšega«, »civiliziranega«. Če je »divjak« bilo stanje *homo economicus*-a, ki izmenjuje in si prizadeva za uveljavljanje interesa po naravi, je »barbar« njegovo nasprotje. »Barbar« je mogoč šele z zgodovino civilizacije in je mogoč šele, ko je postavljena meja, ko je nastala družba. Ker je pri »barbaru« vedno prisotno stanje vojne, se nikoli ne omeji pri zaslužjevanju drugih. Obstaja pa še ena razlika, ki zadeva predvsem odnos do pravne suverenosti: »barbar« nikoli ne preda svoje svobode v korist za zaščito svoje ga življenja, lastnine itd. kot to stori »divjak«. Ker zahteva absolutno svobodo v svoje roke, pri tem obdrži vso moč, kjer lahko krepí svojo individualnost in jo lahko krepí na račun drugih (Foucault 2003a, 195–196). »Divjak«, kot primitivno stanje »civiliziranih«, je vedno znak nečesa z višjim statusom, kar stoji nasproti »barbaru«. »Barbar« sicer deluje po svojem interesu, vendar le v skladu sprejemljivega, ki je lahko tudi brutalnost. Zato iz tega sklepamo, da je »barbar« nekaj nenaravnega, ker ne deluje v skladu s karakteristikami »divjaka«, ki jih je prevzela »civilizacija« (Foucault 2003a, 196–197). »Barabar« lahko obstaja torej le z zgodovino in le z zgodovino, ki je obstajala pred zgodovino (Foucault 2003a, 197). Donnelly postavi človekove pravice pod vprašaj civilizacijsko nalogo človekovih pravic. Pozitivno pravo naj bi prevzelo glavno vlogo pri zagotavljanju »civiliziranega« življenja nad »barbari«, ki se ureja s pomočjo varovanja pravic preko ekonomskega ter političnega interesa (Donnelly

1998, 5). Donnelly razlikuje več oblik »civiliziranja«, pri katerih ima v primeru človekovih pravic glavno vlogo inkluzivna civilizacijska funkcija, ki poteka predvsem med »civiliziranimi« državami, pri tem pa ima skupne oziroma univerzalne koncepte, ki delujejo pozitivno, torej pri tem zahtevajo razširjeno povpraševanje držav po njih. V nasprotju z njimi so druge »civilizacijske« naloge usmerjenе v izključevalen model, kjer deluje civiliziranje na ravni partikularnosti, negativnosti za civiliziranje »barbarskih« ljudstev (Donnelly 1998, 11). Zahodna civilizacija je tako s pomočjo legitimirane pravice do posredovanja za pravičnost neciviliziranih, ki jo je črpala predvsem iz znanstvenega raziskovanja njihove rasne superiornosti, imela nalogo in pravico do posredovanja s pomočjo njihove moči in interesa, da se uveljavi svetovna normalizacija (Donnelly 1998, 12). Donnelly (1998, 14) pa gre celo tako daleč, da postavi »barbara« v nov inkluziven standard človekovih pravic: »Po Hitlerju, ki je postavil barbarskega »drugega« znotraj »civilizirane zahode civilizacije«, je bila potreba po ponovni konstruktivni trditvi predvsem doma. To je potrebovalo oblikovanje novega idioma, ki bi bil bolj zahteven od klasičnih standardov civilizacije ali samo-odločbe. Človekove pravice so tako ponudile nov inkluziven standard, ki je poudaril kar je deljeno in v lasti vseh«. »Barbar«, prav tako kot pri Foucaultu, ni natančno opredeljen kot nekdo zunaj ampak je ustvarjen »drugi«. Nasproti »barbarom« lahko stoji le stanje avtoritete in subjektivizacije brez radikalne svobode. S to Foucaultovo analizo pridemo do vprašanja konstitucije subjekta človekovih pravic in vprašanja o univerzalnem subjektu, ki ga kot naravno telo poskušamo politizirati.

Temelj ekonomske analize je identifikacija objekta racionalnega obnašanja, ki ga urejajo ekonomske tehnike obnašanja (Foucault 2008h, 269–270). K konstituciji ekonomskega subjekta vse bolj prispevajo inovacije oziroma ekonomske politike na področju povečanja človeškega kapitala (Foucault 2008d, 232). V želji po povečanju produktivnosti individuuma ekonomske politike vstopajo tudi na področje genetskih sprememb (Foucault 2008d, 228), pri tem pa deluje še kontrola izobraževalnih institucij, družine, medicinskih institucij do vsakodnevnega oblikovanja *homo economicus*-a (Foucault 2008d, 229). Tudi migrant je subjekt, ki deluje za izboljšanje svoje produktivnosti (Foucault 2008d, 230). To pa nas spomini na **Althusserjevo** koncepcijo ideoloških aparatov države ter represivnih aparatov države. Ideološki aparati države namreč po Althusserju predstavljajo institucije, ki reproducirajo delovno silo za kapitalistični sistem v obliki spretnosti, pravil lepega vedenja, morale, državljanske vzgoje itd. Pravila, ki omogočajo pokorščino subjektov ter razredno klasifikacijo. Čeprav lahko za nastavek Foucaultove teorije vzamemo koncept Althusserja,

kjer trdi, da poteka poleg reprodukcije delovne sile v ideoloških aparatih tudi »reprodukcija usposobljenosti delovne sile /.../ reprodukcija podrejanja delovne sile vladajoči ideologiji ali reprodukcija »prakticiranja« te ideologije;« (Althusser 2000, 60–61), pa te koncepcije ne moremo imeti za enako Foucaultovi, saj gre pri njem za diskurz in dispozitiv, katerega ne moremo enačiti z ideologijo. Prav tako kot Foucault tudi Althusserjev opaža delovanje ideoloških aparatov (šola, družina, pravo, sindikati, kultura itd.) prav v zasebni sferi (Althusser 2000, 71), kjer Foucault analizira koncept civilne družbe. Foucault opaža podobno proizvodnjo produkcijskih teles v obliki discipliniranja, ki deluje na podlagi »ekonomizacije oblasti«, ki je začela tudi skozi diskurz nadomeščati obliko zapora (glej Foucault 1984b).

Homo economicus torej ne more biti dopolnjen, prepoznan ali zreduciran na subjekta pravic, kot ga zastavlja pravo. Imata drugačne osnove; *homo juridicus* je subjekt, ki so mu ponovno podeljene pravice ali jih prenese na nekoga, medtem ko je *homo economicus* že s svojimi pravicami, tak kot je v ekonomskem sistemu, kjer mu pravice niso podeljene od zunaj, niti jih ne prenese, ampak deluje *per se* zgolj z naključnim multipliciranjem (Foucault 2008a, 292). Politična suverenost je torej v liberalni kritiki diskvalificirana, suveren v obliki pravic ne obstaja več, niti ni enega ekonomskega suverena, ki bi posegal s pravico ali podeljeval pravice. So le suverenosti, ki delujejo v kroženju ekonomskega mehanizma (Foucault 2008h, 283–284). **Kralju je bilo potrebno odsekati glavo**, da smo dobili le arbitrarne oblike posredovanja, ki niso suvereni v starem smislu. *Homo economicus*, ki je po ekonomskih in empirično filozofskih zamislih človek, ki deluje v skladu s svojim interesom in deluje racionalno že po naravi, kot subjekt na prostem trgu (Foucault še posebej izpostavi Beckerjevo definicijo), je za Foucaulta umetno ustvarjen subjekt interesa in se pojavi v določenem zgodovinskem obdobju (Foucault 2008h, 268–273). Interes je postal proces subjektivizacije kot oblika volje, ki je povezana v obliko volje, ki daje subjektu pravo kot pravico. Če interes obstaja v naravnem stanju naj bi bila potrebna družbena pogodba oziroma pravna volja, da se zavaruje interese vsakega oziroma maksimalno uresničitev teh interesov (Foucault 2008h, 273). Subjekt interesa torej deluje po načelih egoizma, ki naj bi prinesel največ sreče zaradi naravnega ravnotežja, ki se izravnava in pri tem ne gre za dialektiko, ki bi takšno ravnotežje ovirala (Foucault 2008h, 275–276). Pravni subjekt pa ni preprosto izbrisan, ampak je nadomeščen s tehnikami discipline, ki delujejo predvsem v sferi zasebnega, na vzgajanju posameznika (Foucault 1984b, 223). Subjekt interesa je tako postavljen v polje nedoločljivosti imanence oziroma nevidne roke, kjer po eni strani vse kar deluje, producira *homo economicus* po interesu in bo hkrati vplivalo na druge, po drugi strani pa je omejen, ker

vse, kar se dogaja naključno, vpliva tudi na njega. Torej, ker je podlaga interes, se zdi, da vse, kar naredi v svojo korist, bo korist za druge, kar Foucault izpelje predvsem iz Condorceta (Foucault 2008h, 277–278). Kljub temu pa obstaja razlika med klasičnim liberalizmom ter neoliberalizmom, transformacija iz klasične liberalne teorije, ki ima za osnovo proces izmenjave, v neoliberalizmu pa sloni na tekmovanju med subjekti interesa. Klasični liberalizem je imel v ospredju idejo svobodne izmenjave med subjekti, pri tem pa je bil zelo blizu pravni tradiciji suverenosti, ki ima idejo izmenjave za pravice (Foucault 2008c, 12; Foucault 2008b, 118; Foucault 2008č, 131; Read 2009, 27–28; Foucault v Topolovec 2013, 90–91). Skratka v vprašanju je nekakšen ekonomski subjekt. Rezultat teh tradicij je torej individualno ter kolektivno urejanje človeških življenj, kar bomo pokazali v poglavju o biopolitiki. Buonamano (2010, 298–299) sklepa, da zaradi razlike v konstituciji *homo juridicus*-a in *homo economicus*-a ne moremo zreducirati človeka na subjekta pravic, niti ga ne moremo imeti za ekonomski subjekt po naravi. Ontološki problem konstitucije subjekta še vedno obstaja v vsakokratni spremenljivi obliki nezmožnosti zreduciranja na čisto naravo.

Rešitev v problemu nereduktibilnosti *homo economicus*-a na *homo juridicus*-a Foucault najde v novi obliki, ki bi združila obe. Oblika, ki bi lahko združila obe kompleksnosti v enotnost je nastala iz »liberalne oblike vladanja«, ki je postavila »civilno družbo«, ki lahko zajame to kompleksnost, pri tem pa ne deli na dve čisti oblasti vladanja: pravno in ekonomsko. Nova vladnostna tehnologija je povezala pravno vladanje in ekonomski proces, razumljen v odnosih produkcije in izmenjave kot en proces, kar je postala **civilna družba** (Foucault 2008a, 296–297; Foucault v Buonamano 2010, 300; Foucault v Topolovec 2013, 91), ki lahko uspeva le z »igro relacij moči« (Foucault 2008a, 297). Nova tehnologija vladanja je tako vladanje, ki se odvija v civilni družbi, ki deluje na samoomejitvi kot prostoru med pravico in ekonomijo. Posledično sta »*Homo economicus* in civilna družba /.../ dva neločljiva elementa« nove tehnologije vladanja (Foucault 2008a, 296–297). Foucault (2008a, 298–305) pa analizira Ferguson¹¹, kjer razlaga, da naj bi civilna družba pri Fergusonu obstajala po naravi oziroma narave od družbe ne moremo ločiti, ker sta obe od vedno povezani, zato naj bi civilna družba poleg njene »zgodovinsko-naravne konstante« tudi »zagotavljala spontano sintezo individuumov«, poleg tega pa naj bi bile karakteristike civilne družbe tudi: »civilna

---

¹¹ Ferguson Adam se je v delu *Essay on the History of Civil Society* ukvarjal s politično ekonomijo in transformacijami družbenega sistema. Foucault poudari, je pri Adamu Smithu pomen naroda skoraj tak, kar pri Fergusonu predstavlja pojem civilna družba, zato predstavi njegov tekst kot uvid v pomen civilne družbe – naroda (Foucault 2008a, 298).

družba kot trajna matrica politične moči« in »civilna družba kot motorni element zgodovine«, ki jih predstavi Ferguson v svojem eseju (Ferguson v Foucault 2008a, 298–305). Mehanizmi zapora naj bi bili podobni tistim v družbenem telesu, kar lahko posledično povežemo s civilno družbo. Po Foucaultovi analizi v *Nadzorovanju in kaznovanju* se je začela odvijati humanizacija kazni, ki se je izrazila v obliki zapora kot mediacija med staro pravno-politično in tehnično-disciplinsko oblastjo (Foucault 1984b, 229), ki ne povzroča več smrti, ki bi bila javna ter spektakularna, kot odločitev suverena o smrti ali življenju kaznovanca, ki je direktno napadal suverenega vladarja (Foucault 1984b, 51), ampak gre predvsem za moralne kazni, ki naj bi prevzgojile obsojenca, ki sedaj ogroža predvsem družbo in ga družba kaznuje kot nekaj naravnega in samoumevnega (Foucault 1984b, 13, 16, 75, 90). Foucault zato tudi zavrača delitev na pravni in formalni sistem ter na drugi strani nekaj, kar bi lahko imenovali civilna družba, ki bi omejila nasilje. V njegovi teoriji je enakopravnost ter univerzalen red maska, ki zamegljuje delovanje mikro mehanizmov, ki sami po sebi vzdržujejo razlike v družbi (Foucault v Salecl 1993, 36–37). Tako Foucault v *Nadzorovanju in kaznovanju* opredeli »zakon« kot namenjen produkciji ilegalizmov, ki razvrščajo vse več ljudi po razredih, kjer so tisti, ki odstopajo od norme, nek »drugi razred«, druga rasa, ki je znotraj družbe deviantna in moramo biti disciplinirana po enakopravnih zakonih, ki bo izboljšala obnašanje teh, ki so razvrščeni v nižji razred (Foucault 1984b, 270–271). Institucije boja se zamenjajo z novim modelom vojne, kjer še vedno potekajo boji, vendar ne v dobesednem smislu vojne, ampak kot boj med skupinami, ki z institucijami in arbitražami usklajujejo narode v misli na univerzalnost Države, ki postaja z novimi oblikami boja sama objekt ter prostor boja (Foucault 2003č, 225, 235).

5.2 Kdo, kaj, zakaj *homo*?

Prikazali bomo tudi druge poskuse objektivizacije naravnih lastnosti, ki prek Foucaultovih nastavkov poskušajo konstituirati subjekt.

Zevnik (2007, 87–88) problematizira značaj *homo lundens-a*, ki se ustvarja predvsem skozi tehnike sebstva, ki lahko nastopajo v obliki vednosti, ter praks sebstva, ki jih sam uveljavlja nad svojim telesom ter s tem proizvaja iz sebe svojo pozicijo subjekta. Zevnik (2007, 91) ugotavlja, da gre pri tem konstituiranju človeka predvsem za pretirane oblike osrečevanja, ki jih povzroča nekakšen »režim užitka«, ki pa si s časom tako podredi subjekt, da le-ta postane le še imaginaren.

Foucault prikaže poskus objektivizacije kazenskih zločincev. Takšen »zločinec, ki ga označujejo za sovražnika vseh in je v interesu vseh, da ga preganjajo, ne sodi v dogovor, se diskvalificira kot državljan in se prikaže, kot nekdo, ki v sebi nosi nekakšen po naravi divji fragment; kaže se kot zlikovec, kot pošast, nemara kot norec, kot bolnik in kmalu kot »nenormalnež« (Foucault 1984b, 100). Skladno s tem poteka tudi proces objektivizacije zločina, kjer se poskuša iznajti pravo kazen za pravi zločin (Foucault 1984b, 100). *Homo criminalis*, kot naravni zločinec, ostaja še vedno dokaj neopredeljen, ampak delujejo pa tehnike kaznovanja, ki so precej učinkovitejše kot oblastno suvereno kaznovanje, pa čeprav šele uokvirjajo kaj je narava *homo criminalis*-a in tudi objektivizirajo zločine (Foucault 1984b, 101). *Homo criminalis* ostaja še vedno človeškost po naravi in hkrati tudi odklon od človeške narave.

Če smo sedaj prikazali vpliv na avtonomnost subjekta z vsiljevanjem želje po nenehnem osrečevanju in ustvarjanjem zločinca, ki postane zločinec tudi s samim ustvarjanjem zločina, kjer se zločinec prepozna in skrbi za svojo identiteto, pa lahko dodamo k temu še norca. Foucault (1998) v *Zgodovini norosti v času klasicizma* opiše sisteme, ki so ustvarili norost in norca. Foucault (1998, 208) zapiše: »Krivda ni več način razmerja med norcem in zdravim človekom na splošno; postane konkretna oblika sožitja norca in njegovega varuha in hkrati oblika zavesti, ki si jo mora norec pridobiti o svoji norosti« oziroma »s to krivdo je norec postal predmet kaznovanja, vedno na voljo sebi in drugemu; skozi to priznanje, da ima status objekta«. Norec, do razvoja psihoanalize, ni postal prek dialoga, ampak predvsem z opazovanjem in razvrščanjem, ki ga je odkrivalo kot drugega oziroma tujca. S psihoanalizo pa se norec ustvarja tudi s samim monologom (Foucault 1998, 210–211). Potemtakem je »Norost /.../ gledala samo sebe, bila je videna od same sebe – čisti objekt spektakla in hkrati absolutni subjekt« (Foucault 1998, 222). Ker smo zgoraj obravnavali *homo juridicus*-a in *homo economicus*-a pa je pravilno, da nakažemo njihovo povezavo tudi z norcem. Foucault (1998, 214–215) nakaže povezavo liberalne ekonomije s spremembo režima odgovornosti, ki se je preselila na družinsko okolje iz države, ki je skrbela za bolne ter revne, vendar je norec potreboval skrbnejšo nego, ki jo razvijejo institucije pomoči. Za ekonomijo pa je bilo potrebno »vrniti vse to prebivalstvo v obtok proizvodnje in ga porazdeliti po krajih, kjer je delovna sila najredkejša« (Foucault 1998, 195). *Homo medicus* je tako ustvarjal bolezen norosti (Foucault 1998, 230) in hkrati postal prenašalec te okužbe (Lešnik v Foucault 1998, 250).

Foucault (2007f, 155–156) opozarja prav na takšna razmerja, ki vladajo med »racionalizacijo in zlorabo oblasti« v nekem novem obsegu. Takšna razmerja so za njega skoraj dejstvo, zato predlaga svoja metodološka navodila za analizo teh razmerij na ravni identitete.

Lešnik (v Foucault 1998, 267) zapiše, da je rdeča nit Foucaultovih zgodovín, da se: »Razvijajo /.../ prakse in tehnologije podrejanja«. Tako je potrebno ustvariti norost, da se norec lahko prepozna in izključi (Lešnik v Foucault 1998, 268). Lahko bi dodali, da je problem subjekta, ki ga problematizira Foucault kot *homo juridicus*-a in *homo economicus*-a, razširjen tudi v drugih diskurzih ter praksah, ki konstituira idealnega subjekta, ki se kaže bodisi kot iskanje idealnega človeka, ki zasleduje stalno osrečevanje samega sebe – *homo ludens*-a ali pa še en Foucaultov koncept, ki ga opredeli v *Nadzorovanju in kaznovanju*, torej *homo criminalis*-a, kot vedno določanje in iskanje naravnega človeka kriminalca. Norec, kriminallec, potrošnik, človek interesa, človek pravic so vedno produkt oblastnih razmerij in lahko nastajajo le v razmerjih, s katerimi se prek vedenja prepoznajo. Da je takšen subjekt samoumeven poskrbijo institucije, ki izumljajo nove kategorije naravnosti ter procesov, po katerih poteka proces subjektivizacije. Človeške narave kot pogoja za človekove pravice nekako ni mogoče določiti brez produkcije subjekta. Ker v središču koncept človeških življenj se sedaj premikamo na področje biopolitike, kjer se oblikuje še eno področje, ki se ukvarja s problemom človeške narave.

6 Človekove pravice kot biopolitika?

»Pravica, ki se oblikuje kot »pravica nad življenjem in smrtjo« je v resnici pravica povzročiti umreti ali pustiti živeti« (Foucault 2000, 140). »Lahko bi rekli, da je staro pravico povzročiti smrt ali pustiti pri življenju nadomestila moč ohraniti pri življenju ali pognati v smrt« (Foucault 2000, 142).

Foucault pride ob koncu predavanj na Collège de France in v prvem delu *Zgodovine seksualnosti* skozi svojo razčlenitev in zavrnitev pravno-suverenega pristopa k razumevanju oblasti do razvoja novih tehnologij oblasti, ki se ukvarjajo s populacijo. To vrsto novih mehanizmov in taktik oblasti poimenuje biopolitika.

Foucault takoj na začetku predavanj z naslovom *Security, Territory, Population* predstavi pomen bio-moči, ki jo raziskuje: »set mehanizmov, skozi katere so osnovne biološke funkcije človeških bitij postale objekt političnih strategij, splošnih strategij moči ali z drugimi besedami kako /.../ so moderne Zahodne družbe pripeljale na površino biološko dejstvo, da so

človeška bitja vrsta« (Foucault 2007c, 1). Foucault (2000, 143–144) v prvem delu *Zgodovine seksualnosti* postavi dva pola upravljanja z življenji: na eni strani je »disciplina« »anatomopolitike človeškega telesa«, ki proizvaja telo v obliki stroja ali »krotkega telesa«, kot smo poudarili v poglavju o disciplini, na drugi strani pa je »vrsta posredovanj in urejevalnih kontrol: neka bio-politika prebivalstva«, ki se ukvarja s telesom kot vrsto. Foucault (2007c, 5) pa ugotavlja, da poleg binarnega mehanizma na področju prava, ki deluje tako, da določa, kaj je dovoljeno in kaj prepovedano, deluje še mehanizem discipline, ki deluje tako zunaj kot znotraj pravne kode v obliki medicine, psihiatrije itd. Foucault uvede še tretji mehanizem oblasti, ki je dispozitiv varnosti (Foucault 2007c, 5–6). Vsekakor pa se ti mehanizmi prepletajo in dopolnjujejo. Varnostni mehanizem vsebuje številne disciplinarne dimenzije, pri tem pa nastopa tudi s pravnim mehanizmom (Foucault 2007c, 6–8). Spreminjajo se le njihove tehnike »za preživetje individuuma, diagnoze kaj so, klasifikacija njihovih mentalnih struktur, njihove specifične patologije in tako dalje« (Foucault 2007c, 8). Zato za Foucaulta (2000, 151) predstavlja osrednji objekt oblasti seks, ki omogoči delovanje mehanizmov, ki urejajo poleg načina discipliniranja posameznika še drugo stran, kjer se ureja življenje populacije oziroma drugače povedano: mehanizmi delovanja nad telesom in populacijo dobijo skupen objekt – seks. Saleclova (1993, 33–34) se ob takšni Foucaultovi ideji vzajemnega učinkovanja oblasti med lokalnim ter kolektivnim izrazi z že znano mislijo, da »»lokalno postaja globalno««. Foucault (2003g, 61–62) ugotavlja, da se model oblasti usmeri na človeško telo, ki ga je treba braniti v njegovi biološkosti. Torej ne obstaja več »»Mi se moramo braniti proti družbi«« ampak ta koncept zamenja: **»»Družbo moramo braniti proti vsem biološkim grožnjam, ki jih povzroča druga rasa, podrasa, protirasa, kar smo mi, poleg nas, prinašamo v obstoj««** (Foucault 2003g, 61–62). Individualizacija ter totalizacija sta torej prepleteni, kjer je suvereno pravo predvsem sistem totalizacije nad upravljanjem s populacijo kot ohranitvijo svoje suverenosti ter družbe (Salecl 1993, 38–39). Družba postane odgovorna za patološkost posameznika, ker ga ni prav vzgojila in pripravila, da bi postal produktiven, zato je potrebno spremeniti delovanje samega mehanizma celotne družbe, ki bo civilizirala vse odklonske subjekte oziroma divjake po naravi, ki jih je stalno potrebno učiti reda, saj njihove narave ne morejo spremeniti (Foucault 1984b, 281–285).

Foucault postavi v glavno vlogo diskurz, ki je nasproten celo političnemu diskurzu, kot tudi diskurzu suverenosti. V središču novega diskurza so odnosi dominacije. Nova oblika diskurza, ki temelji na novih temeljih, na samodialektičnem zgodovinskem diskurzu. Prav nasproten je tudi od diskurza, ki bi postavil novo zgodovino, ideologijo ali revolucijo, ampak

je diskurz varovanja in ohranjanja družbe. Vojna se torej ne vrši zunaj družbe, ampak je sam motor družbe; vojna sedaj poteka v družbi, zato, da »brani samo družbo pred notranjimi grožnjami, ki so rojene iz in v samem telesu« (Foucault 2003č, 216). Vojna je bila v biooblastni perspektivi, po ugotovitvah Hadta in Negrija, vedno poleg uničevanja tudi označena kot pozitivna, saj je označevala graditev pozitivnih transformacij v družbenem redu (Hardt in Negri 2005, 31). Biooblast pa z njeno grožnjo po izbrisu človeštva skrbi na drugi strani za individualna telesa in njihove proizvodne zmožnosti (Hardt in Negri 2005, 32–33). Pozitivna in konstiturajoča dejavnost vojne se ohranja nad urejanjem hierarhičnega družbenega reda nad človeškimi življenji (Hardt in Negri 2005, 34).

Prav diskurz, ki smo ga zgoraj opisovali v iskanju in definiranju *homo juridicus*-a in *homo economicus*-a, ki je bil osnova »naroda«, je pripeljala do novega modela biološke grožnje in zgodovinskega diskurza, ki je ohranil »narod«. Celotna pravna teorija suverenosti kaže na neobstoj naroda. Narod postane le iz substance, ki proizvede enotnost; narod obstaja kot je utemeljen v *Leviathanu* (kralju kot osebi). Narod obstaja šele, ko se začnejo tvoriti individualna razmerja, ki ljudi povežejo v narod. Narod je mogoč le zaradi pravnih koncepcij enotnosti. Da moč deluje konstitutivno od spodaj navzgor pa najbolje prikaže citat, ki se nanaša na glavo naroda: »Ni kralj tisti, ki konstituira narod; narod ustvari kralja za specifičen namen vojne proti drugim narodom« (Foucault 2003č, 217–218). Predpogoji za obstoj naroda, kot so jih iskali številni utemeljitelji ideje naroda, kakršen je bil tudi Sieyès, po Foucaultu niso nikoli obstajali, saj so le-ti že bili učinek obstoja naroda: »Bilo je natanko, ko je človek ali individuumi /.../ bil zmožen imeti ekonomske odnose z drugim, da so si potem dali zakon, Državo ali vlado« (Foucault 2003č, 219). Naroda pa ne smemo razumeti samo v horizontalnem levelu, kot odnos do drugih narodov, kot omejenost z drugimi narodi, ampak predvsem v vertikalnem smislu, kot individuum, ki lahko tvorijo in poganjajo državo. Bolj kot bi si narod vladal, bolj bi povečeval svoje zmožnosti in močnejši bi bil (Foucault 2003č, 223). Pod državo torej obstaja množičnost različnih sil, ki poganjajo motor naroda (Foucault 2003č, 224). Za našo temo ima **Agamben** v delu *Homo sacer* morda najbolj neposreden odgovor na funkcijo človekovih pravic v biopolitičnem konceptu. Na podlagi del avtorice Hannah Arendt¹² sklepa, da so koncepti človekovih pravic vrhunec »vpisa naravnega življenja v pravno-politični red nacionalne države« (Agamben 2004, 137–138), kar sklepa v nekem

---

¹² Hannah Arendt se ukvarja predvsem s primeri totalitarizma in begunstva, kjer postavi tudi svojo kritiko človekovih pravic na podlagi izgube državljanstva in pravic. Po njenem mnenju prav človekove pravice omejujejo razvoj radikalne demokracije (glej Svetlič 2009, 199–203).

smislu tudi Foucault. Suveren subjekt je združitev *homo juridicus*-a ter *homo economicus*-a oziroma, če vpeljemo Agambena, združitev telesa in suverenosti v konstitucijo naroda (Agamben 2004, 139) oziroma pravic (Agamben 2004, 141). Poskus zamejitve subjekta kot *homo juridicus*-a ali *homo economicus*-a je vedno pogojen s konstitucijo na eni strani individualnega ter na drugi strani kolektivnega, kjer poteka kroženje, ki vzpostavlja subjekt. Četudi se **liberalizem postavlja nasproti vladnemu** urejanju naravnih procesov že sam konstruira racionalnega posameznika (Buonamano 2010, 299–300). Foucault postavi liberalizem na mesto kritike do stare oblike suverenosti, pri čemer je liberalizem pomenil novo revolucijo, do katere je Foucault kritičen. Revolucija zanj predstavlja novo delovanje relacij moči, ki se s pomočjo biološkega diskurza izraža celo v pojmovanju novega rasizma, če deluje na temeljih obrnjene revolucije kot čistost rase ali bioloških temeljev, ki pa družbenega telesa ne razdelijo ampak iščejo deviantnosti znotraj družbe (Foucault 2003i, 80–81). Podrejeni in dominantni razred je ujet v isto produkcijo resnice, produkcijo *homo economicus*-a, kjer so subjekti znotraj produkcije moči in odgovorni za njeno reprodukcijo v pozitivnem smislu, kjer se na mesto stare pravne suverenosti postavlja dominacija: »Dominacija je v bistvu splošna struktura moči« (Foucault 2001c, 347–348). Biopolitika je natančno to, kar Foucault raziskuje z vse večjo vlogo policije, ki posega na vsa področja in smo jo že obdelali v prejšnjih poglavjih: »policija zdaj postane *politika* in skrb za življenje sovпада z bojem s sovražnikom« (Agamben 2004, 159). Tako državo poganja njena že »naravna« naloga po vzdrževanju svojega naroda, ki zanj skrbi v obliki policijske države (Agamben 2004, 160). Na konceptu vladnosti se torej srečata *homo juridicus* in *homo economicus*, kjer se združita državni in družinski model, ki smo ju opisali v poglavju vladnosti. Osrednji instrument vladnosti je torej interes, ki nastopa kot »Interes kot zavest slehernega od posameznikov, iz katerih sestoji prebivalstvo, in interes kot interes prebivalstva, ne glede na to, kakšni utegnejo biti interesi in stremljenja tistih, ki ga sestavljajo« (Foucault 2007g, 126).

Da delujejo v populaciji nove tehnologije oblasti, ki se opirajo na model pravnega združevanja, vendar delujejo v drugačnih oblikah kot sta predvsem zavest in pedagogika, pa Foucault dokazuje na primeru seksualnosti, ker deluje kot »začetek vsake kulture prepoved incesta« in je »potem /.../ seksualnost že od vekomaj postavljena v znamenje zakona in prava« (Foucault 2000, 115), zato ne potrebuje novih utemeljitev. Incest je ukoreninjen v vsaki družbi in posamezniku (Foucault 2000, 134). Foucault dodaja, da povečanje vrednosti teles ni bilo več toliko stvar tržne vrednosti, ampak da je kot razlog teh ukrepov stopila

»kultura«, ki je postala središčni pojem, okrog katerega se je začelo oblikovanje teles z potrebo po povečanju vrednosti telesa, ki bi potrjevalo privilegirano ekonomsko, politično ter zgodovinsko vlogo buržoaznih teles, ki pa se ni pojavlja zgolj v obliki ideoloških reprezentacij ampak je skrbela za telo tudi na fizični ravni (Foucault 2000, 130). Na podlagi zahteve po tej »kulturi«, da se razširi med prebivalstvo, so se oblikovali različni načini in instrumenti, ki so to zadevo kulture spravili v družbo, kjer pa je potekal ponoven proces hierarhizacije (Foucault 2000, 133). Na to mesto hierarhizacije stopi zatiranje, kamor je stopila nova oblast, ki želi to prepoved, ki je postala zakoreninjena v družbenem telesu, odpraviti. Psihoanaliza je dobila nov privilegij kot veda, ki odpravlja potlačevanja s transferjem prek govora. Ključen pojem incesta je bilo potrebno utemeljiti na način govora, ki ga spravlja na dan, torej tudi v definiciji novega pogleda na človeško naravo, ki je za sabo potegnil nov aparat institucij pomoči ter nadzora. Tu lahko vidimo produkcijo vedenja, ki se kaže s prepovedjo in želje, ki spravlja to vedenje v obtok, da bi ga odpravilo (Foucault 2000, 134-135).

Razvoj biopolitike je pogojeval celoten ekonomski režim, ki je bil omogočen le z urejanjem teles posameznikov kot tudi z regulacijo populacije (Foucault 2000, 145). Ni čudno, da je k vzponu biopolitike prispeval hiter razvoj javnega zdravja, ki se je pojavil pred francosko revolucijo. Ob teh ugotovitvah koristnosti javnega zdravja se je začela izvajati politika, ki je svoj predmet zanimanja preselila na področje človeških življenj. Smrt ni bila več glavna pravica suverena, čeprav se občasno pojavi ob velikih družbenih prelomih, revolucijah, vojnah, vendar se objekt zanimanja tako med vojno kot predvsem po vojni, kot poskus obnovitve miru, preseli na nova področja oblasti. Smrt se je začela oddaljevati od ogrožanja življenja, ki sta ga vse bolj spodbudila nova medicinska odkritja, kjer je postal glavni element oblasti nadzor nad higieno življenja, ki bi ga hkrati omogočala (Foucault 2000, 146–147). Hiter razvoj znanj o življenjskih tematikah je bil značilen prav za obdobja družbenih pretresov, katerega rezultat je bila največkrat vzpostavitev ravnotežja na osnovi teh novih vedenj ter na novih tehnikah oblasti.

Pomembno je dodati, da Foucault pri tem ne vidi ukinitve prava ampak ravno obratno, pravo je bilo večkrat predelano in je le še eden izmed učinkov, ki nove mehanizme oblasti delajo humane. Oblast torej deluje na obrobju prava, prav tam, kjer se dogaja boj za pravno ureditev, torej na ravni življenja, ki posega tudi zunaj pravnih norm. Foucault razloži delovanje sistema pravic, ki je začel politizirati golo življenje, da je nova pravica utemeljena kot: »»Pravica«, do življenja, telesa, zdravja, sreče, do zadovoljitve potreb, »pravica«, da človek

onstran vseh zatiranj in »odtujitev« znova odkrije, kaj je in vse, kar zmore biti, ta »pravica«, tako nerazumljiva za klasični sodni sistem, je bila politični odgovor na vse te nove postopke oblasti« (Foucault 2000, 149–150). Foucaultov anti-humanizem lahko razumemo na področju biopolitike v povezavi z Agambenovim prikazom ločitve med humanitarnim ter političnim, kjer postaja humanitarnost inkluzivnost golega življenja, ki se lahko ohranja le na področju **izjeme**, kjer se poskuša ujeti golo življenje v zaščito s političnim (Agamben 2004, 144–145). Zakon lahko svojo utemeljitev dobi le na izjemnem stanju (brezpravnem), ki je hkrati »tako konstituirana kakor konstituirajoča oblast« (Agamben 2013, 85–86). Izjemno stanje je torej prazen prostor, ki teži k dvema nasprotjema; na eni strani gre za pravo na drugo za življenje, ki nastopata v fikciji izjemnega stanja ter se hkrati združujeta v biopolitičnem. Golo življenje in pravo sta torej le dva pola, ki sta »produkt stroja in ne nekaj, kar obstaja pred njim« (Agamben 2013, 139). V stanju izjeme se znajde velik del populacije, ki so ji odvzete pravice, kar nakazuje tudi v aktualnem stanju na delovanje čiste suverene moči (Kurnik 2005, 135). Nastopi nova oblika oblastnega urejanja s človeškimi življenji, ki deluje na »gradnji skupnosti brez suverena« (Kurnik 2005, 136).

Temeljno vprašanje, ki ga lahko na podlagi dosedanjega razločevanja ter združevanja med *homo juridicus*-om ter *homo economicus*-om poskušamo razložiti v okviru biopolitike je vprašanje vključitve narave (človeka pravic ali človeka interesa) v polje političnega. Biopolitika, do katere pripelje Foucault ob koncih svojih predavanj predvsem z naslovom *Birth of biopolitics*, zadeva samo nezmožnost/zmožnost vključitve naravnega življenja kot skrbi na ravni individuuma in populacije oziroma discipline in regulacije v polje političnega, ki bi ju izenačil. **Agamben** zato loči med navadnim, **naravnim (zoe)** in **političnim življenjem (bios)**, ki izvirata iz Aristotlove *Politike*¹³. Poleg *polis*-a, ki je označeval javno-politično življenje je obstajalo še naravno življenje omejeno na *oikos* – skrb za družino, ki zadevala zgolj reprodukcijo naravnega življenja (Agamben 2004, 9–10). Biopolitika je prav na stičišču med obema oblikama življenja kot »vključevanje naravnega življenja v mehanizme in račune državne oblasti« (Agamben 2004, 11). Ta meja, ki je bila v antiki ločena, pa vse bolj teži k enotnosti. Končen cilj, ki ga lahko imamo glede na konceptualno različna koncepta narave med *homo juridicus*-om in *homo economicus*-om pri Foucaultu lahko pripelje v skrajni meri do tanatopolitike, kjer postaja totalizacija oblasti vse bolj zamegljena, ki deluje kot vključitev življenja in smrti v politiko na vseh družbenih področjih (Agamben 2004, 132).

---

¹³ Spomnimo: Aristotel je postavil človeka, v vlogo politične živali (*zoon politicon*) (Agamben 2004, 11, 129).

Poleg tega pa Agamben navaja še vseprisotno stanje izjeme¹⁴, ki ga imenuje vključena izključitev, kjer deluje stanje nerazločljivosti teh delitev (Agamben 2004, 17), s tem pa označuje tudi golo življenje, ki je vedno le bežiščnica med absolutno politizacijo golega življenja. Biopolitika je torej po svoji naravi zaznamovana z nezmožnostjo popolne združitve naravnega ter političnega življenja oziroma je »vključeno le skozi izključenost« (Agamben 2004, 19), kjer poskuša oblast prevzeti vlogo skrbi za naravno življenje preko svojih mehanizmov ter taktik oblasti (Agamben 2004, 129).

In kam lahko umestimo človekove pravice v raziskani politični filozofiji? Človekove pravice se v pravnem konceptu delijo na dve področji, ki označujejo njihov odnos do subjekta, kateremu pripadajo pravice. Če vzamemo v roke *Oxford short introduction* o filozofiji prava ugotovimo, da Wacks (2006, 58) deli človekove pravice na dve generaciji. Prva generacija so pravice, ki izhajajo iz teorije naravnega prava, negativne pravice, katerih namen je preprečiti poseganje v pravice tistega, kateremu pripadajo s strani avtoritete. Tvorci teh pravic so klasiki iz 17. ter 18. stoletja, ki izhajajo iz Angleške politične misli. Med njimi najdemo Hobbesa, Locka, Milla (Wacks 2006, 58). Druga vrsta človekovih pravic so tako imenovane pozitivne pravice, ki se od negativnih pravic razlikujejo predvsem po tem, da posegajo v prebivalstvo s spodbujanjem. Med njimi so ekonomske, socialne ter kulturne pravice. Med te pravice spada pravica do izobraževanja, medicinske oskrbe itd. (Wacks 2006, 58). Med temi »solidarnostnimi« pravicami so po Wacksovem mnenju: »socialna in ekonomska pravica do razvoja, do participacije in pridobivanja koristi iz zemeljskih ter okoljskih virov, /.../ znanstvenih in tehničnih informacij /.../ zdravega okolja, miru in humanitarne pomoči ob nesrečah«¹⁵ (Wacks 2006, 58). Foucault prepozna združitev teh pravic v novem konceptu »ekonomizacije« oblasti, ki smo jo obdelali v poglavju o vladnosti. Tako so v Foucaultovem razumevanju zakona predvsem pozitivne pravice, tiste, ki delujejo po oblastniških mehanizmih. Apliciramo jih lahko na disciplinarne mehanizme kot tudi na regulacijske mehanizme, s katerimi se ukvarja biopolitika. Prvi del človekovih pravic, s katerimi se označujejo negativne, se skladajo z modelom nove ekonomske oblasti, katere naloga kot

---

¹⁴ Schmitt postavi stanje izjeme kot odločitev suverena. S to odločitvijo pa suspendira zakon na podlagi zakona o stanju izjeme.

¹⁵ Wacks poudari vlogo razvoja, ki ga določajo človekove pravice predvsem za Tretji svet. Takšen razvoj oziroma diskurz »development« na podlagi Tretjega sveta pa skozi Foucaultovo teorijo kritizira Escobar (1995) v delu *Encountering development: the making and unmaking of the Third World*, kjer predstavi kritiko linearnega razvoja in oblastne mehanizme.

»pravice« je zaščita individuumov pred posegom uradnih oblasti v njihovo svobodo, ki smo jo že nakazali v Foucaultovi kritiki liberalne svobode za izvrševanje prostega trga. Prav tako lahko pogledamo nujnost vzpostavitve številnih institucij, ki so se pojavile ob diskurzu človekovih pravic, ki predvsem skrbijo za razvoj življenja.

7 Sklep

Če smo si na začetku zastavili vprašanje o resničnosti diskurza človekovih pravic in upravičenosti intervencij v njegovem imenu, pa smo skozi Foucaultove teorije docela podvomili o njihovi univerzalnosti. Poleg že poznane negativnosti oblasti, iz katere smo začeli diplomsko delo ob vprašanju intervencij v imenu človekovih pravic ter njihove legitimnosti, pa smo skozi proučevanje misli Foucaulta prišli predvsem do vprašanja pozitivne oblasti. Oblast, ki skozi tri dimenzije oblikuje subjekt, postavi človeško naravo pod vprašaj. S tem pridemo do nadaljnjih implikacij, ki jih ima raziskana produkcija subjektivitete na politično ter ekonomsko delovanje. Foucault, ki zavrne tako pravno suverenost kot tudi novo ekonomsko oblast oziroma bolj rečeno, prikaže njihov skupni učinek se izteka prav v vrhovne akte človekovih pravic, ki omogočajo združeno delovanje obeh sistemov. Človeška narava, ali kakršna koli zamejitev njene normalizacije, je po Foucaultu le politično-zgodovinski konstrukt. Ker pa normalnost ter univerzalnost vedno potrebujeta svoje nasprotje, da pridobita svojo pozicijo, ki je seveda vedno odprta, učinkujeta vedno disciplinarno, regularno do izključenih. Spomnimo se binarnih shem, ki smo jih zgoraj navedli o konstituciji družbe, države, subjekta, katere omogočajo delovanje avtoritarne družbe. Iz raziskanega lahko sklenemo, da vojna traja še vedno v času miru, vendar le z drugimi sredstvi.

Če se vrnemo k prvemu poglavju, kjer smo predstavili radikalno Foucaultovo idejo človekovih pravic, se lahko vprašamo kako je po vsem mogoč izhod iz subjektivnosti ter podrejenosti, ki jo povzroča sama konstitucija subjekta. Spomnimo se, da Foucault zastavi rešitev v svobodi »zasebnih posameznikov«. Zmoti nas, da smo skozi njegova predavanja na College de France ugotovili, da je individuum že sam konstrukt oblasti. Vendar se lahko tu sklicujemo na Jessico Whyte (2012, 13), ki pravi, da Foucault z novo obliko človekovih pravic ne misli starih suverenih pravic, ki bi oblikovale *homo juridicus*-a. Prav tako lahko dodamo, da Foucault pri svoji koncepciji ni mislil niti na *homo economicus*-a ali kakršnokoli drugo določeno človeško naravo, ki bi zamenjala suverenost. Alternativa človekovih pravic je za Foucaulta v omogočanju izražanja vsakega človeškega bitja pod enakimi pogoji na globalni ravni. Pri tem ne gre za skrb z intervencijo, strategijami ali tekmovalnostjo, ki bi omogočale biti slišan ampak obratno v absolutni svobodi spontanega oblikovanja globalnega življenja. Svoboda se torej nahaja v ne-zgodovinskem (Whyte 2012, 15) ter ne-evolucijskem procesu na lokalnih ravneh. Golder (2009, 4) poudari, da Foucaultov koncept človekovih

pravic stoji na ideji spontane ontologije, ki nima vnaprej določenega vedenja, ki bi delovala brez stalnih omejitev in priznavala različnost. Golder v podobni misli zaključi, da je nova ideja človekovih pravic mogoča, tam kjer se pojavi Foucaultova »smrt subjekta« (Golder 2009, 4). Ta dekonstrukcija subjekta pa je bila tudi osrednjega pomena skozi naše diplomsko delo. Subjekt, ki je konstituiran na podlagi relacij moči, tako v pravno-suverenem kot tudi ekonomskem smislu je za Foucaultovo idejo človekovih pravic neprimeren saj deluje na podlagi oblastnih mehanizmov. Sedaj pa pogledajmo še na drugo stran takšne Foucaultove vizije.

Če pa se je model »zasebnega individuuma« kot nosilca novih človekovih pravic ponudil, kot možnost izhoda iz subjektivne pozicije zatiranih, pa je tak ideal izhajal iz Foucaultova zadnjega dela *Zgodovine seksualnosti* kjer naj bi ta »zasebni individuum« predstavljal antični ideal posameznika, ki deluje brez univerzalnih norm in zakonov. »Razmerje do sebe«, iz drugega dela *Zgodovine seksualnosti*, ki se loči od kasneje izpeljane »skrb za sebe«, ki jo Foucault raziskuje v tretjem delu *Zgodovine seksualnosti*, označuje izhod iz podrejenosti subjekta zakonskim normam, kjer deluje le neke vrste absolutna svoboda, kjer se subjekt samokonstituira na podlagi svojega spreminjanja po neki nedoločljivi meri oziroma morali, ki jo najde vsak posameznik (Foucault v Salecl 1993, 42–43). Po Deleuzovi teoriji družbe nadzorovanja, pa je takšen Foucaultov subjekt, ki se vedno oblikuje in spreminja, še vedno ujet proces subjektivizacije. Subjekt v vlogi avtonomnega subjekta, ki vedno ustvarja nekaj novega, zapade ponovno v subjekt, ki še vedno ostaja podrejen in podreja, oziroma upravlja (Deleuze v Salecl 1993, 46–49). Če apliciramo takšno Foucaultovo idejo novih človekovih pravic o »zasebnih individuumih«, ki bi se oblikovali po avtonomnih in odprtih človekovih pravicah na Deleuza, zapademo ponovno v neke vrste »omejene« pravice in proces subjektivizacije.

Vrniti pa se moramo tudi k vprašanju, ki nas je gnalo k diplomskemu delu. Pravica do intervencije je torej za Foucaulta nedoločljiva. Lahko bi rekli da je vedno produkt vednosti-oblasti. Kot smo že v uvodu dodali Foucault prestavi mesto proučevanja iz resnice do intervencije na pregled delovanja njenih učinkov (Whyte 2012, 29–30). Prav tako je z intervencijo vprašljiv subjekt človekovih pravic, kjer gre posledično za normalizacijske sankcije vzpostavitve dostojnega ter človeškega življenja.

Biopolitika, kot skrb za populacijo, je tako pri Foucaultu kot Agambenu izredno problematična. Humanizem naj bi skrbel za politizacijo naravnega življenja. Prav tu se želita

postaviti na stran anti-humanistične perspektive, ki prenehala s krožnim delovanjem vedno novih problemov delovanja oblasti ter podrejanja (Whyte 2012, 31).

Na koncu moramo dodati tudi kritiko Foucaultovega pristopa ter ga s tem umestiti v širši kontekst politične filozofije. Pri pristopu arheologije in genealogije se postavljajo številna vprašanja Foucaultovega relativizma, saj če je vse vedenje možno le ob delovanju oblasti, pri tem ne more obstajati objektivna resnica, vendar ostajamo pri tem razmišljanju v krogu vprašanja dojetja čustev ter spoznanj, ki jih individuum dojema kot zunanji svet neodvisno ali odvisno od oblastno produciranega spoznanja. Zato smo vedno postavljeni v oblastno vedenje celo pri mestu na katerem sprejemamo Foucaultove politične teorije (Gutting 2005, 52). Zdi se, da smo pri razumevanju Foucaultove teorije ujeti med pola: na eni strani ostajamo ujeti v družbene strukture skozi vse vedenje, vendar po drugi strani vedno obstaja tudi možnost ustvarjanja novega, ker obstaja možnost vsakokratne individualne refleksije (Gutting 2005, 53).

8 Literatura

1. Agamben, Giorgio. 2004. *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
2. --- 2009. *What is an apparatus?: and other essays*. Stanford.: Stanford University Press.
3. --- 2013. *Izjemno stanje: Homo sacer II, 1*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
4. Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf.
5. Buonamano, Roberto. 2010. The Problem of Subjectivity and the Critique of Human Rights After Foucault. *Griffith Law Review* 19 (2): 288–306.
6. Clausewitz, Carl von 2004. *O vojni*. Ljubljana: Studia humanitatis.
7. Cohn, Carol. 1987. Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals. *Signs* 12 (4): 687–718.
8. Davidson, Arnold I. 2003. Introduction. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, xv–xxiii. New York: Picador.
9. Deleuze, Gilles. 2006. What is a Dispositif? V *Two regimes of madness: texts and interviews 1975–1995*, ur. David Lapoujade, 338–348. New York, NY; Los Angeles, CA: Semiotext(e).
10. Donnelly, Jack. 1998. Human Rights: A New Standard of Civilization? *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 74 (1): 1–23.
11. Escobar, Arturo. 1995. *Encountering development : the making and unmaking of the Third World*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
12. Evans, Tony. 2005. International Human Rights Law as Power/Knowledge. *Human Rights Quarterly* 27 (3): 1046–1068.
13. Foucault, Michel. 1984a. The Means of Correct Training. V *The Foucault reader*, ur. Paul Rabinow, 188–205. New York: Pantheon Books.
14. --- 1984b. *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Delavska enotnost.
15. --- 1998. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba /*cf.
16. --- 2000. *Zgodovina seksualnosti. 1, Volja do znanja*. Ljubljana: ŠKUC.
17. --- 2001a. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
18. --- 2001b. Confronting Governments: Human Rights. V *Power (The essential works of Michel Foucault, 1954–1984, Vol. 3)*, ur. Paul Rabinow in James D. Faubion, 474–475. New York: New Press.

19. --- 2001c. The Subject and Power. V *Power (The essential works of Michel Foucault, 1954–1984, Vol. 3)*, ur. Paul Rabinow in James D. Faubion, 326–348. New York: New Press.
20. --- 2001č. Truth and Juridical Forms. V *Power (The essential works of Michel Foucault, 1954–1984, Vol. 3)*, ur. Paul Rabinow in James D. Faubion, 1–89. New York: New Press.
21. --- 2003a. 3 March 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 189–214. New York: Picador.
22. --- 2003b. 4 February 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 87–114. New York: Picador.
23. --- 2003c. 7 January 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 1–22. New York: Picador.
24. --- 2003č. 10 March 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 215–238. New York: Picador.
25. --- 2003d. 11 February 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 115–140. New York: Picador.
26. --- 2003e. 14 January 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 23–42. New York: Picador.
27. --- 2003f. 18 February 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 141–166. New York: Picador.
28. --- 2003g. 21 January 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 43–64. New York: Picador.
29. --- 2003h. 25 February 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 167–187. New York: Picador.

30. --- 2003i. 28 January 1976. V *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, ur. Mauro Bertani, Alessandro Fontana, François Ewald in Arnold I. Davidson, 65–85. New York: Picador.
31. --- 2007a. 5 April 1978. V *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 333–361. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
32. --- 2007b. 8 March 1978. V *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 227–253. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
33. --- 2007c. 11 January 1978. V *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 1–27. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
34. --- 2007č. 18 January 1978. V *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 29–53. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
35. --- 2007d. 29 March 1978. V *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 311–332. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
36. --- 2007e. Course summary. V *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 363–367. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
37. --- 2007f. »Omnes et singulatim«: h kritiki političnega uma. V *Življenje in prakse svobode: izbrani spisi*, ur. Jelica Šumič-Riha, 154–181. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
38. --- 2007g. »Vladnost«. V *Življenje in prakse svobode: izbrani spisi*, ur. Jelica Šumič-Riha, 110–131. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
39. --- 2007h. What is Critique? V *The politics of truth*, ur. Sylvère Lotringer, 41–81. Los Angeles, CA: Semiotext(e).
40. --- 2008a. 4 April 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 291–316. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
41. --- 2008b. 7 February 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 101–128. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.

42. --- 2008c. 10 January 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 1–25. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
43. --- 2008č. 14 February 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 129–157. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
44. --- 2008d. 14 March 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 215–237. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
45. --- 2008e. 17 January 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 27–50. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
46. --- 2008f. 21 February 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 159–184. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
47. --- 2008g. 24 January 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 51–73. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
48. --- 2008h. 28 March 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 267–289. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
49. --- 2008i. 31 January 1979. V *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, ur. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana in Arnold I. Davidson, 75–100. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
50. --- 2008j. Kaj je avtor? V *Vednost - oblast - subjekt*, ur. Mladen Dolar, 39–86. Ljubljana: Krtina.
51. --- 2008k. Nietzsche, genealogija, zgodovina. V *Vednost - oblast - subjekt*, ur. Mladen Dolar, 87–109. Ljubljana: Krtina.
52. --- 2010. *Besede in reči: arheologija humanističnih znanosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
53. Golder, Ben. 2009. *Foucault, Anti-Humanism and Human Rights*. UNSW Law Research Paper 2009-39. Dostopno prek: <http://ssrn.com/abstract=1489730> (29. julij 2014).

54. Gordon, Colin 2001. Introduction. V *Power (The essential works of Michel Foucault, 1954–1984, Vol. 3)*, ur. Paul Rabinow in James D. Faubion, xi–xli. New York: New Press.
55. Gutting, Gary. 2005. *Foucault: A Very Short Introduction*. Oxford, UK; New York: Oxford University Press.
56. Hardt, Michael in Antonio Negri. 2005. *Multituda: vojna in demokracija v času imperija*. Ljubljana: Študentska založba.
57. Histories of violence. 2014. *Foucault*. Dostopno prek: <http://historiesofviolence.com/thinkers/foucault/> (29. junij 2014).
58. Kotiaho, Paavo. 2008. *Speaking Law as Power: An Introduction to a Foucauldian Critique of International Human Rights Law*. Master's thesis. Dostopno prek: <http://ssrn.com/abstract=2186482> (29. julij 2014).
59. Kurnik, Andrej. 2005. *Biopolitika: novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Sophia.
60. Lukšič, Igor in Andrej Kurnik. 2000. *Hegemonija in oblast: Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
61. Rabinow, Paul. 1997. Introduction: The History of Systems of Thought. V *Ethics: Subjectivity and Truth (The essential works of Michel Foucault 1954–1984 Vol. 1)*, ur. Paul Rabinow, xi–xlii. New York: New Press.
62. Read, Jason. 2009. A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity. *Foucault Studies* (6): 25–36.
63. Salecl, Renata. 1993. *Zakaj ubogamo oblast?: nadzorovanje, ideologija in ideološke fantazme*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
64. Svetlič, Rok. 2009. *Filozofija človekovih pravic*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
65. Topolovec, Mihael. 2013. *Trojna delitev političnega pri Hannah Arendt in Michelu Foucaultu: k sodobnosti preko modernosti*. Magistrsko delo. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska_dela_2/pdfs/mb22_topolovec-mihael.pdf (3. avgust 2014).
66. Vezovnik, Andreja. 2009. *Diskurz*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
67. Wacks, Raymond. 2006. *Philosophy of Law: A Very Short Introduction*. Oxford, UK; New York: Oxford University Press.
68. Whyte, Jessica. 2012. Human Rights: Confronting Governments? Michel Foucault and the right to intervene. V *New critical legal thinking: law and the political*, ur. Matthew

Stone, Illan and Wall in Costas Douzinas, 11–31. London; New York: Birkbeck Law Press.

69. Zevnik, Luka. 2007. Foucaultovski pogled na potrošno kulturo. *Družboslovne razprave* XXIII (54): 85–96.